

Gintautas Miknevičius

Sovietų kariuomenė Lietuvoje 1939–1941 m.

ĮVADAS

Straipsnyje tyrinėjamas sovietų Raudonosios armijos buvimo Lietuvoje laikotarpis: nuo 1939 m. Sovietų Sąjungos įsiveržimo į Lenkiją iki 1941 m. karo pradžios tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos. Ar sovietų kariuomenės buvimas Lietuvoje buvo okupacija, ar ši kariuomenė buvo sąjungininkė, stiprinanti Lietuvos gynybą? Kartu trumpai apžvelgiama, kaip klostėsi santykiai tarp Lietuvos kariuomenės ir Raudonosios Armijos iki sovietams įvedant karinius dalinius į Lietuvos teritoriją.

Apie sovietų kariuomenės įvedimą į Lietuvą parašyta nemažai straipsnių, knygų. Pirmasis tai aprašė Lietuvos diplomatas Ignas Šeinius knygoje „Raudonasis tvanas“¹. Pasitraukęs iš Lietuvos 1940 m. rugpjūčio mėnesį jis dar tais pačiais metais Švedijoje parašo knygą apie tai, kaip Lietuva buvo okupuota ir sovietizuota. 1941 m. knyga pasirodo danų kalba, 1942 m. – suomių. Taip bent dalis Vakarų pasaulio sužinojo, kaip buvo okupuota Lietuva. Po Antrojo pasaulinio karo pasipylė atsiminimai į Vakarus pasitraukusių įvairaus rango Lietuvos parei-

gūnų ir paprastų lietuvių. Iš jų Raudonosios armijos įvedimo peripetijas, ypač 1939 m. spalio mėnesio įvykius geriausiai aprašė buvęs 1939 m. Lietuvos Krašto apsaugos ministras, divizijos generolas Stasys Raštikis savo atsiminimų knygoje „Kovose dėl Lietuvos“ (I t.)², o apie 1940 m. įvykius – II t.³ Tačiau šiuose prisiminimuose S. Raštikis yra nekritiškas sau, už nesipriešinimą sovietams visą kaltę suversdamas prezidentui ir tuometinei kariuomenės vadovybei. Lietuvos karinės žvalgybos darbą atgautame Vilniuje 1939–1940 m. ir užverbuoto sovietinio kariškio Butajevo istoriją pateikė kariuomenės žvalgybos karininkas Bronius Aušrotas atsiminimų knygoje „Sunkių sprendimų metai“⁴. Tuo tarpu sovietinėje Lietuvoje kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje buvo neigiama Baltijos šalių okupacija, o sovietinės kariuomenės įvedimas traktuojamas kaip pagalba apsiginant nuo nacistinės Vokietijos; buvo teigiama, kad Baltijos šalių tautos pačios esą įvykdė socialistines revoliucijas ir pasirinko įstoti į Sovietų Sąjungą. Padėtis pasikeitė,

kai Sovietų Sąjungos lyderis Michailas Gorbaciovas Sovietų Sąjungoje paskelbė „perestroiką“, kai nutarė šiek tiek liberalizuoti sovietinę vidaus politiką. 1989 m. rugsėjo 24 d. SSRS Liaudies deputatų suvažiavimas pagaliau pripažino Molotovo-Ribentropo pakto slaptuosius protokolus, bet kartu teigė, kad sutartis visiškai atitiko to meto tarptautines sutartis ir normas, o slaptieji protokolai tebuvo nukrypimas nuo lenininių užsienio politikos principų⁵. Todėl ir toliau sovietiniai istorikai laikėsi nuomonės, kad jokios Baltijos šalių okupacijos nebuvo, kad prijungimas prie Sovietų Sąjungos, nors ir su pažeidimais, bet buvo teisėtas.

Nauji Lietuvos okupacijos tyrinėjimai prasidėjo Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Labiausiai gilintasi į Lietuvos sovietizacijos procesus, represijas ir trėmimus. Raudonosios Armijos veiksnys Lietuvoje, ypač po okupacijos, yra mažai tyrinėtas, daugiausiai nagrinėta Lietuvos kariuomenės likvidacija, sovietų kariuomenės įvedimas į Lietuvą 1940 m. birželio 15 d. Pirmasis apie Raudonosios Armijos veiksnį Lietuvos ekonomikai analizavo Juozas Matusevičius, savo straipsnyje atskleidęs, kokia našta Lietuvai tapo sovietinės kariuomenės išlaidymas⁶. Arvydas Anušauskas yra tyrinėjęs apie sovietų pasiruošimą Lietuvos okupacijai ir okupacijos eigą 1940 m.⁷, tačiau tuo metu – 1997 metais dar nežinota tiksliai, kokios pajėgos buvo skirtos Lietuvai okupuoti, nežinomi kariniai planai, remtasi atsiminimais. Tą spragą užpildė Rusijos istorikas Michailas Meltiuchovas, 2002 m. išleidęs knygą „Praleistas Stalino šansas. Kova už Europą 1939–1941 m.“. Knygoje pirmą kartą, remiantis dokumentais iš Rusijos valstybinio karinio archyvo (RGVA) nurodoma, kiek karinių pajėgų buvo skiriama Baltijos šalims okupuoti, kokie daliniai vykdė okupaciją, ką sovietinė karinė vadovybė siūlė daryti su Baltijos šalių

kariuomenėmis. Antruju 2008-ųjų metų knygos leidimu⁸ remiuosi savo straipsnyje.

2014 m. M. Meltiuchovas išleido naują knygą – „Pabaltijo placdarmas (1939–1940). Sovietų Sąjungos sugrįžimas prie Baltijos jūros krantų.“⁹ Šioje knygoje tyrinėjamas tik Baltijos šalių užėmimas – sovietinės politinės ir karinės vadovybės planai Baltijos šalių atžvilgiu, Baltijos šalių užėmimo eiga. Aprašant Lietuvą pateikiamas ir vieno iš radikalių ultimatumų Lietuvai projektas, kuris bus ir šiame straipsnyje, taip pat plačiai aprašomi sovietinių kareivių „pagrobimai“ ir pripažįstama, kad jokių pagrobimų nebuvo, buvo tik sovietų dezertyrai. Tačiau autorius taip pat pateikia pavyzdžių, kaip džiaugsmingai buvo sutikta Raudonoji armija, yra skyrius, pavadintas „Dainuojančios revoliucijos“. Taip autorius nori parodyti, kad dauguma Baltijos šalių gyventojų buvo už sovietinę valdžią, nors aprašo ir nepasitenkinimo atvejų tarp gyventojų ir Lietuvos kariškių.

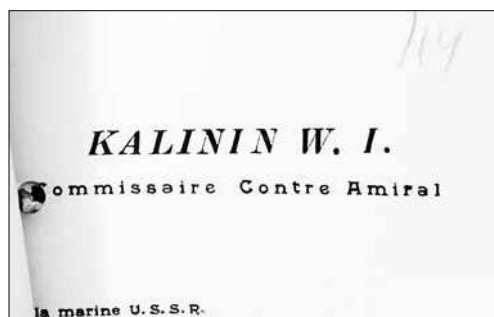
Tirti sovietinės kariuomenės pasirengimą užpulti Lietuvą, sovietinės kariuomenės okupacinius veiksmus padėjo Lietuvos ypatingajame archyve saugomos dokumentų fotokopijos iš Rusijos valstybinio karinio archyvo. Tai kariuomenės dalinių ataskaitos apie įvykdytas užduotis okupuojant Lietuvą, iš dalies – ir Latviją,¹⁰ sovietinės karinės žvalgybos pranešimai apie Lietuvą. Taip pat šiame darbe naudoti Lietuvos centrinio valstybės archyvo Lietuvos kariuomenės štabo dokumentai, to paties archyvo Užsienio reikalų ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos, LSSR ministrų tarybos dokumentai.

LIETUVOS IR SOVIETŲ KARIUOMENĖS KONTAKTAI PRIEŠKARIU

Pirmas susitikimas su sovietų kariuomene po nepriklausomybės kovų įvyko 1929 m.

rugpjūčio 18 d. Į Klaipėdą su draugišku vizitu atplaukė du sovietiniai eskadriniai minininkai. Juos pasitiko Klaipėdos gubernatorius A. Merkys, generolas P. Tamašauskas, Užsienio reikalų ministerijos atstovas B. Blaveščiūnas¹¹. Buvo pastebėta, kad sovietinių karininkų – išvaizda prasta, jie menkai išsilavinę, labai bijo komisarų, yra susikaustę, paprastų jūreivių apranga – vidutinės kokybės, švari. Iš visų karininkų tik du buvę carinio laivyno karininkai, kiti – iš paprastų jūreivių¹². Sovietinių laivų vizitui vadovavo Baltijos jūros pajėgų eskadrinių minininkų brigados vadas Makarovas ir komisaras Kalininas, kurie buvo pakviesti pas Palangoje atostogavusį Lietuvos prezidentą A. Smetoną. Susitikime su A. Smetona buvo perduotas sovietinės vyriausybės sveikinimas. Taip pat sovietiniai vadai Lietuvos karininkus pakvietė apsilankyti jų laive. Ten pastebėta, kad eiliniai jūreiviai visiškai nerodo pagarbos savo vadams, laive viešpatauja anarchija, jūreiviai atsikalbinėja net prie svečių. Laive buvo iškabintas laivo sienlaikraštis, kuriame buvo pateiktos žinios apie Lietuvą. Žinios tik neigiamos – esą gyventojai nekultūringi, Lietuvos kariuomenės vadovybė – iš buvusių rusų baltagvardiečių, jaunesni karininkai mažai išsilavinę, o 50% Lietuvos kareivių beraščiai. Lietuvos karininkas dėl to pareiškė protestą, buvo pranešta sovietiniam atstovybės darbuotojui Rabinovičiui, visur lydėjusiam sovietų kariškius. Jis pasiteisino, kad tos žinios pasenusios, nieko nepaaiškino ir laivo vadovybė¹³. Jau laivams grįžus į Kronstatą, eskadrinių minininkų brigados vadas Makarovas per sovietinį karo atašė Kurdiumovą atsiuntė padėką Lietuvos vyriausybei už draugišką priėmimą ir paaiškino situaciją dėl nedraugiškos sienlaikraščio informacijos apie Lietuvą. Pasak Makarovo, tas žinias parašė paprastas jūreivis, pilietinio karo dalyvis iš savo atsiminimų, sienlaikraštis – neoficialus organas, kuriame

kiekvienas gali išreikšti asmeninę nuomonę, o apie padėtį Lietuvoje plačią ir objektyvią informaciją suteikė laivo politiniai darbuotojai¹⁴. Vizito metu įvyko dar viena kurioziška situacija. Lietuvos laikraščiai rašė, kad vizitui vadovauja kontradmirolai, tuo pasipiktino karo atašė Kurdiumovas, bet jam buvo parodytos vizitinės kortelės, kuriose sovietų vadai susigalvojo sau kontradmirolų laipsnius. Tas vizitines korteles jie dalijo Lietuvos karininkams ir žurnalistams.¹⁵

Sovietinio karinio laivyno komisaro V. Kalinino vizitinė kortelė

Nepaisant nesklaidumų vizito metu, santykiai tarp Lietuvos ir sovietinės kariuomenės tuo metu buvo draugiški. Atsakomąjį draugiškumo vizitą atliko mūsų karo aviacijos lakūnai su savo trimis lėktuvais 1930 m. rugpjūčio 18 d., praėjus lygiai metams po sovietinių karo laivų apsilankymo. Lietuvos delegacijai vadovavo majoras A. Gustaitis. Lietuviai buvo gerai sutikti, jiems aprodyta karo aviacijos akademija, lėktuvų gamykla Nr. 22, variklių gamykla Nr. 24, centrinis aerohidrodinaminis institutas, centrinis Maskvos aerodromas, pademonstruotas sovietinių lakūnų skraidymas¹⁶. Tarp kariuomenių buvo keičiamasi karine literatūra. Sovietai Lietuvos kariuomenės sanitarijai padovanojo 135 kg vaistų¹⁷. Sovietų karo atašė labai domėjosi Lietuvos kariuomene, dažnai lankydavosi kariniuose daliniuose, pratybose. Lietuvos

karinė vadovybė nuo sovietų nieko neslėpė, netgi pranešė Lietuvos kariuomenės taikos metų karių skaičių, divizijų, pulkų sudėtį, apginklavimą, lėktuvų techninius duomenys, dalinių dislokacijos vietas.¹⁸ Faktiškai sovietams net nereikėjo vykdyti žvalgybos, viskas ir taip buvo pateikiama vos paprašius sovietų karo atašė. Tokia padėtis tęsėsi iki 1936 m. Tais metais Lietuvos karinė žvalgyba atliko Lietuvos ir Europos politinės-karinės situacijos artimiausiais metais analizę¹⁹. Analizė Lietuvai nieko gera nežadėjo. Buvo prieita išvada, kad karas Europoje neišvengiamas, labiausiai iš to laimėtų Sovietų Sąjunga, kuri užpultų nusilpusią Europą ir įvestų sovietų tvarką visoje Europoje²⁰. Po šios analizės daugiau nėra faktų, kad Lietuvos karinė vadovybė dar siųstų sovietams bet kokią informaciją apie Lietuvos kariuomenę. Tačiau santykiai tarp šalių ir toliau išliko draugiški – iki 1939 m. rugsėjo.

PIRMIEJI LIETUVIŲ KARIŠKIŲ SUSITIKIMAI SU SOVIETŲ KARIŠKIAIS PRIE LIETUVOS- LENKIJOS ADMINISTRACINĖS SIENOS. VILNIAUS KRAŠTO PLĖŠIMAS

Pirmą kartą su sovietų kariškiais Lietuvos pareigūnai susidūrė 1939 m. rugsėjo 20 d. Zarasų rajone, kai sovietų kariuomenė, užimdama Lenkijos teritoriją, priartėjo prie Lietuvos ir Lenkijos administracinės linijos. Tą dieną ją perėjo trys raudonarmiečiai ir buvo sustabdyti Lietuvos kariuomenės saugos karių (tuo metu laikinai sieną saugojo Pasienio apsaugos batalionai)²¹. Lietuvos kariams įspėjus, kad čia jau Lietuvos teritorija, sovietiniai kariškiai nusikeikė ir pareiškė, kad jie gavo užduotį „nuimti“ lenkų pasienio sargybinius, atsiprašė ir grįžo atgal. Tą pačią dieną administracinė siena buvo prieita ir

Utenos bare – ten pasirodė du sovietų tankai ir raitelių būrys. Rugsėjo 21 d. sovietų kariuomenė visur priėjo Lietuvos ir Lenkijos administracijos liniją, o netoli Rūdiškių du karininkai susitiko su mūsų karininku, būrio vadu. Jie pranešė, kad Lietuvos sienos neperžengs ir gyvens kaimyniškai, taip pat pasiūlė apžiūrėti tris netoliese stovėjusius savo tankus. Lietuvos karininkui nepanorus peržengti sienos, sovietų karininkai, rašoma telefonogramoje, „draugiškai paėmė jį už parankių, nusivedė prie savo tankų, juos aprodė ir mandagiai palydėjo atgal.“²² Tą pačią dieną 4 sovietiniai karininkai atvyko į Porų pereinamąjį punktą, paklausė, kur buvusi Lietuvos ir Lenkijos siena, įsmeigė raudoną vėliavėlę ir pasakė, kad gerbs Lietuvos neutralumą, po to pasitraukė atgal. Iš pradžių sovietų kariškiai elgėsi korektiškai, kalbėjo, neva jei nebus viešai vykdoma agitacija prieš Sovietų Sąjungą, jie Lietuvos nelies ir gerbs Lietuvos neutralitetą²³. Tačiau vėlesniuose susitikimuose, ypač su eiliniaisiais Lietuvos kariais, stengėsi išsiaiškinti Lietuvos karių nuotaikas ir bandė kurstyti prieš Lietuvos valdžią, kalbėjo, kaip gera gyventi Sovietų Sąjungoje – visi ten lygūs, nėra buržujų, o jeigu Lietuvos darbininkai susitelktų ir pakviestų Sovietų Sąjungą į pagalbą, tai sovietai būtinai ateitų ir įvestų tokią tvarką, kokias esanti Sovietų Sąjungoje²⁴. Sovietų kariškiai pareiškė, kad nuo rugsėjo 23 d. niekam neleis vaikščioti per sieną. Rugsėjo 24 d. sovietai nuo administracijos sienos kariuomenę atitraukė, sienos kontrolę perdavė sovietų pasienio kariuomenei.

Netrukus pasirodė pirmosios žinios apie sovietų kariuomenės vykdomus plėšimus ir sulaikomus civilius asmenis. Suvalkų rajone visą buvusią Lenkijos valdiškų įstaigų turtą išsigabeno, tačiau ne tik valdišką, bet ir privačių asmenų nuosavybę. Ėmė maistą, rūbus, avalynę, baldus, iš kareivinių išėmė langus²⁵. Vilniuje sovietiniai kariškiai viską

iš eilės supirkinėjo – batus, laikrodžius, beverčius blizgučius, sagas ir siuntė į Rusijos gilumą²⁶. Taip pat Vilniuje labai stigo maisto, parduotuvės buvo tuščios. Lietuvos kariuomenės žvalgybos duomenimis, sovietai Vilniaus krašte (dokumente – okupuotoje Lietuvos teritorijoje²⁷) įvedinėjo sovietinę valdžią, kūrė vietos komitetus, į kuriuos įėjo beturčiai ir žydai. Šie komitetai iš ūkininkų ir geriau pasiturinčių viską pasiimdavo ir dalino tiems, kas nieko neturi²⁸. 1939 m. spalio 7 d. prasidėjo Lietuvos ir Sovietų Sąjungos derybos. Jų laikotarpiu buvo sustabdytas sovietų kariuomenės atitraukimas nuo Lietuvos-Sovietų Sąjungos sienos. Likus dienai iki sutarties pasirašymo sovietai pradėjo plėsti Vilniaus kraštą ir miestą. Zarasų pasienio bare sovietų kariškiai pjaustė telefono stulpus ir suvynioję telefonų laidus išsivežė juos su savimi, po Vilniaus kraštą važinėjo sovietiniai sunkvežimiai su kariškiais, kurie iš gyventojų rekvizavo turtą, Vilniaus mieste iš kareivinių, kuriuose buvo apsistoję sovietų kariškiai, išsivežė lovas, stalus, suolus ir langus, paliko tik plikas sienas²⁹. Vilniuje išsivežė visus radijo gamyklos „Elektric“ įrenginius, žaliavas, kitą turtą ir darbininkus³⁰. Lietuvos karinės žvalgybos duomenimis, į Sovietų Sąjungą buvo vežami gydytojai, kiti kvalifikuoti specialistai, gaudomi tvarkingesni Vilniaus gyventojai³¹. Pasirašius sutartį, Vilniaus ir Vilniaus krašto plėšimas vyko toliau, tik jau nakties metu. Nukentėjo dvarai, įstaigos, bibliotekos. Vieno tokio plėšimo liudininkais tapo ir Raudonojo kryžiaus atstovai, atvykę iš Lietuvos į Vilnių po sutarties tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos pasirašymo. Tarp Raudonojo kryžiaus atstovų buvo Lietuvos diplomatas Ignas Šeinius. Štai kaip jis aprašė Vrublevskių bibliotekos apiplėšimą: „Pervaziavę Žaliajį tiltą per Nerį, pasukam kairėn, įvažiuojam Žygimanto gatvėn, ir štai, besukant Arsenalo gatvėn, sustoja automobilis kaip sustabdy-

tas ties Vrubleskio biblioteka. Kur gi ne, gatvė kimština užkimšta kokios dešimties keturkampių sunkvežimių. Pamažu, bet lygiu tempu pro dideles bibliotekos duris išvelkama dėžė po dėžės. Sunkvežimis po sunkvežimio prikraunami dėžių ir pakrauti drožia sau – geležinkelio stoties link.“³²

Taip pat iš Vilniaus buvo išgabentos anglies atsargos, daug mažų privačių dirbtuvių, radijo stotis³³. Iš mokyklų išvežti suolai, lentos, knygos, ištuštinta Didžioji biblioteka, Universiteto klinikos, karo bei privačių ligoninių inventoriai, susisiekimo priemonės (palikti tik 8 autobusai)³⁴.

SOVIETŲ KARIUOMENĖS ĮVEDIMAS Į LIETUVĄ. LIETUVOS PILIEČIŲ GROBIMAI IR KITI INCIDENTAI

1939 m. spalio 10 d. Lietuva ir Sovietų Sąjunga pasirašė Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį. Šios sutarties pagrindu už gražintą Vilnių ir Vilniaus kraštą Lietuva privalėjo į savo teritoriją įsileisti sovietinę kariuomenę. Kariuomenė buvo dislokuota Naujojoje Vilnioje (štabas, pėstininkai, artilerija, iki 4500 žmonių), Alytuje (pėstininkai, artilerija, motomechanizuotosios, pionierių ir ryšių dalys, iki 8000 žmonių bei naikintuvai, iki 600 žmonių), Gaižiūnų poligone (motorizuotos dalys, iki 3500 žmonių), Prienuose (pėstininkai ir artilerija, iki 2500 žmonių), aviacija – Gaižiūnuose (bombonešiai, iki 900 žmonių)³⁵. Lietuvoje dislokuotas sovietinis kontingentas vadinosi 16-asis ypatingasis šaulių korpusas, jį sudarė 46-oji atskiroji ryšių kuopa, 19-asis korpusinės zenitinės artilerijos divizionas, 5-oji šaulių divizija, 2-oji lengvųjų tankų brigada, 641-asis auto-transporto batalionas ir 10-asis naikintuvų aviacinis pulkas. Įžengdamas į Lietuvą

korpusas turėjo 310 tankų, 190 pabūklų ir minosvaidžių, 38 šarvuotus automobilius, 63 lėktuvus, 17 335 karininkus ir karius, 855 kulkosvaidžius, 1390 automobilių³⁶. Korpusui vadovavo komdivas A. Korobkovas.

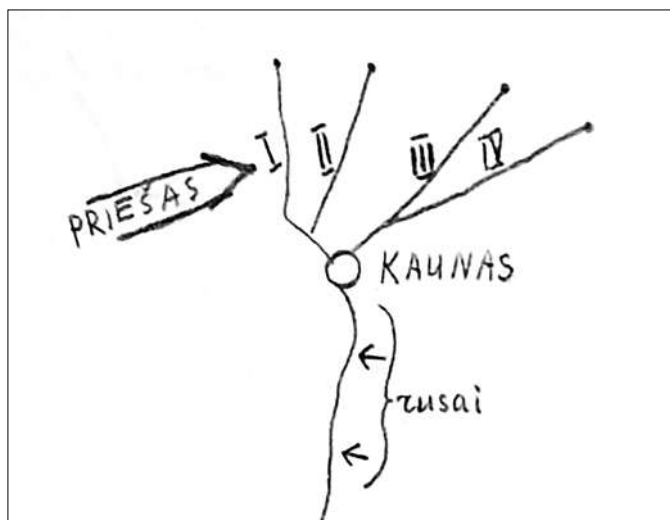
Rusijos istorikas Michailas Meltiuchovas pateikia įdomių to laikotarpio liudijimų, kaip patys kariškiai vertino Raudonosios armijos įvedimą į Baltijos šalis ir Vilniaus perdavimą Lietuvai. Dauguma pritarė tokiam kariuomenės įvedimui ir net pageidavo kuo greičiau ten įvesti sovietinę valdžią, o dėl Vilniaus perdavimo Lietuvai buvo sutrikę, reiškė abejones: „Kariavom, kariavom, daug galvų padėjom už *Vilno*, o dabar viską atidavėm.“³⁷. Tačiau buvo ir tokių, kurie nesutiko su Stalino vykdoma politika. Karinės medicinos mokyklos dėstytojas, bataliono komisaras G. Ikonikovas, 1940 m. pradžioje skaitydamas paskaitą Leningrado autokelių instituto penkto kurso studentams, pasakė: „Mūsų Raudonosios armijos dalinių įvedimas į Pabaltijo valstybes analogiškas tokiam pavyzdžiui, kai jūs į savo butą įsileidžiate bičiulį, kuris užima vieną kambarį, paskui užima visą butą ir išveja patį šeimininką.“³⁸. Suprantama, po tokios paskaitos G. Ikonikovas buvo pašalintas iš partijos, o juo pačiu susidomėjo NKVD. Sovietų Sąjungos liaudies gynybos komisaras į Baltijos šalis įvestiems sovietiniams daliniams išleido įsakymą, draudžiantį kištis į šalių vidaus reikalus, taip pat – bet kokius kariškių pokalbius apie šalių sovietizaciją. O jeigu tokie pokalbiai vyktų, įsakyta iš karto visu griežtumu juos nutraukti ir „užkirsti pačiu negailestingiausiu būdu“³⁹. Tokia nesikišimo politika, kaip teisingai pastebėjo M. Meltiuchovas, visų pirma buvo susijusi su dar neaiškia karo baigtimi ir nenoru aštrinti santykius su Prancūzija bei Didžiąja Britanija.

Taip pat buvo aptarta bendra Lietuvos gynyba nuo Vokietijos, jeigu toji pultų Lietuvą. Lietuvos karinės vadovybės nuomone,

aptariamuoju metu Vokietija negalėtų staiga užpulti Lietuvą taikos meto karinėmis pajėgomis. Tam prireiktų skelbti mobilizaciją ir telkti dideles karines pajėgas SSRS ir Lietuvos pasienyje, ir to nusišlėpti nuo žvalgybos nepavyktų, todėl planuojamas staigus Vokietijos puolimas neįmanomas, tam reikia pasirngti iš anksto⁴⁰. Pagal išlikusius Lietuvos Kariuomenės štabo dokumentus, Lietuvos kariuomenė turėjo ginti Kauną ir visą Lietuvos teritoriją į šiaurę nuo Kauno, o sovietai – likusią, į pietus nuo Kauno esančią Lietuvos teritoriją. Taip pat Lietuvos kariuomenė turėjo dengti šiaurinę Raudonosios armijos sparną, Lietuvos kariuomenei padėti turėjo Latvijos kariuomenė⁴¹. Kariuomenės štabo pateiktoje gynybos schemoje toje pusėje, kur turėtų būti Vokietija, parašyta ne „Vokietija“, o PRIEŠAS⁴².

Lietuvos kariuomenė savitarpio pagalbos sutarties pagrindu Sovietų Sąjungos užprašė nusipirkti įvairios ginkluotės Lietuvos kariuomenei: 75 mm prancūziškų patrankų – 25 vnt., 15 cm haubicų – 40 vnt., 81 mm minosvaidžių – 150 vnt., 45 arba 37 mm prieštankinių patrankų – 180 vnt., 500 sunkiųjų ir 500 lengvųjų kulkosvaidžių, T-26 tankų – 32 vnt., naikintuvų I-16 – 30 vnt., bombonešių SB – 12 vnt., lauko virtuvių – 150 vnt. Taip pat – sviedinių pabūklams, minų minosvaidžiams, kitos karinės įrangos⁴³. Dalis užprašytos ginkluotės (prancūziškos patrankos, granatsvaidžiai) buvo sovietų kariuomenės trofėjai, paimti iš Lenkijos kariuomenės. Tačiau niekas iš pateiktos paraiškos parduota nebuvo.

Pirmas rimtas incidentas su sovietų kariškiais įvyko netrukus po to, kai Lietuvos kariuomenė įžengė į Vilnių. Lenkai Vilniuje surengė žydų pogromą. Tuo metu Vilniaus krašte policija tik kūrėsi, todėl didžiausias krūvis malšinant riaušininkus teko Lietuvos kariuomenei, kuri tam nebuvo tinkamai pasirengusi. Tuo pasinaudojo

Lietuvos kariuomenės štabo scematiškas piešinys, vaizduojantis Lietuvos gynybą nuo vokiečių įsiveržimo

sovietų kariuomenė: neva norėdama padėti Lietuvos kariuomenei atkurti tvarką į Vilniaus gatves pasiuntė tankus ir raitelius (10 tankų, 2 šarvuotus automobilius)⁴⁴. Kiti nemalonūs incidentai – tai mūsų pasienio policininkų grobimai. Policininkus grobdavo sovietų pasieniečiai, savo veiksmus teisindami tuo, esą mūsų pasienio policininkai pažeidinėja SSRS sieną. Tačiau sugrąžinti pareigūnai tai neigė. Vienintelis dalykas, kuris domino sovietus – tai žinios apie mūsų kariuomenę⁴⁵. Raudonarmiečiai taip pat užsiimdavo smulkiais grobstymais, savivaliavimu – iš kaimo gyventojų priverstinai imdavo maisto produktų, už tai mokėdami juokingus pinigus, pvz., už centnerį bulvių duodavo vieną zlotą⁴⁶.

Sovietų automobiliai labai dažnai pažeidinėdavo eismo taisykles, tačiau neįmanoma buvo nustatyti, kokiems daliniams priklausė mašinos, nes jos būdavo be numerių. Patys kariškiai tai neigė ir tvirtino, esą tai lenkų provokacijos, nors tiesioginiam savo viršininkui – Baltijos šalyse dislokuotų sovietų kariuomenės vadui II rango komandarmui A. Loktionovui prisipažino, kad jų

mašinos važinėja be numerių, nes esą ką tik gautos iš gamyklų, numeriai jau užsakyti ir mašinų be numerių greit nebus, be to, jie teigė, kad jokių nusiskundimų nebuvo⁴⁷.

1940 m. pavasarį padaugėjo sovietų pasieniečių provokacijų. Kovo 6 d. sovietiniai pasieniečiai apšaudė šunį Lietuvos teritorijoje⁴⁸, kovo 15 d. Rytą, įėję į Lietuvos teritoriją, sulaikė Lietuvos pilietį Leoną Pečiulį ir nuvarė į Sovietų Sąjungos teritoriją⁴⁹. Išlaidę visą dieną, vakare, sutemus, jį paleido ir prigrasino niekam nepasakoti. Kovo 20 d. į Gudogojaus geležinkelio stotį Baltarusijoje atvyko ešelonas su trisdešimt trimis vagonais, kuriuose buvę sovietiniai kariškiai prašė juos įleisti į Lietuvos teritoriją, N. Vilnią. Apie papildomų kariškių atvykimą Lietuvoje niekam nebuvo pranešta, keista, bet apie tai nežinojo nei sovietų karo atašė, nei 16-ojo korpuso vadas. Toks bandymas įvesti papildomą skaičių karių, nepranešant Lietuvos pusei, pažeidė 1939 m. spalio 28 d. sutartį⁵⁰. Tą pačią dieną panaudojant ginklą buvo pagrobti policininkas Stasys Einikis ir pilietis Balys Natruškevičius. Po dienos juos paleido⁵¹. Balandžio 11 d. iš sovietinės pusės

paleistu šuviu Lietuvos pusėje nušautas šuo, priklausęs Prienų k. malūnininkui A. Vyšniauskui. Šuo buvo 40 m nuo sienos⁵². Balandžio mėnesį pasienio policija gavo žinių apie Šv. Velykų naktį įvykdytus trėmimus sovietų pusėje. Padaugėjo „pasiklydusių“ raudonarmiečių, kurie įžengdavo į Lietuvos teritoriją ir eidavo tol, kol sutikdavo pasienio pareigūnus. Jiems sakydavo neva pasiklydę ir grįždavo atgal į savo teritoriją. Balandžio 22 d. iš sovietų pusės į Lietuvą perbėgo trys lietuviai, jie papasakojo, kad visiems pasienio gyventojams liepta iki balandžio 25 d. apleisti savo ūkius ir nuo sienos pasitraukti per 800 metrų. Esą jie bus išvežti į kitus kaimus, net Druskininkų miestelio gyventojus veža į kitus kaimus toliau nuo Lietuvos sienos. Visus buvusius lenkų karininkus, liktinius puskarininkius, tarnautojus ir šiaip turtingesnius žmones sovietai jau išvežė į SSRS gilumą arba baigė vežti, pradėjo steigti kolūkius, žmones verčia į juos stoti. Pasienio apsauga labai sustiprinta, kaimai apsupti, liepta negriauti trobesių, spėjama, kad tuose kaimuose apsisistos kariuomenė⁵³. Palei pasienį iškirto miškus. Tačiau ne visus pabėgėlius Lietuva priimdavo – balandžio 24 d. perbėgusį į Lietuvą baltarusį Vladimirą Doroževą Lietuvos pareigūnai gražino atgal sovietams,⁵⁴ apie tai, kad Lietuvos vyriausybė nutarė daugiau nepriimti pabėgėlių, rašė ir I. Šeinis⁵⁵. Apie gyventojų išvežimą iš pasienio zonos ir kertamus jaunos pušynėlius taip pat pranešė ir Seinų apskrities viršininkas⁵⁶.

Tragiškas įvykis atsitiko balandžio 22 d. Sesuo su broliu (10 ir 9 metų) buvo įpratę, kol tėvai dirba, eiti pas kitame kaime gyvenančio dėdės, motinos brolio, šeimyną pavalgyti. Dabar šis kaimas buvo atsideręs sovietų pusėje ir to nesuprasdami vaikai perėjo sieną. Atėjusiems vaikams dėdė liepė kuo skubiausiai bėgti atgal, nes jų šeimą

rengėsi išvežti, ir dėdė baiminosi, kad kartu gali paimti ir vaikus. Pastebėję bėgančius vaikus sovietų pasieniečiai pradėjo šaudyti. Berniukas sustojo, o mergaitė toliau bėgo, ir jau Lietuvos teritorijoje per 100 metrų nuo sienos ją pašovė ir sunkiai sužeidė. Sovietų karininkas su ginkluotais aštuoniais kareiviais įėjo į Lietuvos teritoriją ir ketino pasiimti mergaitę, bet išgirdęs šuvius pasirodė mūsų pasienio policininkas P. Kapačiūnas, jis pirmasis pribėgo prie sunkiai sužeistos mergaitės. Sovietų pasieniečiai griežtai pareikalavo jiems mergaitę atiduoti, tačiau policininkas atsisakė. Pasieniečiai nieko nepešę pasišalino⁵⁷.

Balandžio 25 d. vėl bandyta pagrobti Lietuvos pilietį vaiką. Tėvas su sūnumi atvyko pas pasienio policininką Lapinską parodyti leidimą dirbti žemę pasienio zonoje. Tėvas pasiliko pas policininką, o savo trylikametį sūnų pasiuntė pažiūrėti, ar ten dirbama žemė, ar pieva. Policininkas parodė, kur eiti, ir įspėjo nesiartinti arti pasienio stulpų. Iki sienos buvo likę dar 60 metrų, kai trys sovietų pasieniečiai įsiveržė į Lietuvos pusę, iššovė du kartus ir grasindami ginklu nusivarė vaiką į savo pusę. Staiga iš krūmų iššokęs mūsų policininkas, kuris išgirdęs šuvius atbėgo prie sienos, liepė tučtuojau paleisti vaiką, nes jis esąs pagrobtas Lietuvos teritorijoje ir sovietiniai pasieniečiai tai puikiai žiną. Vienas iš pasieniečių tvirtino, neva jie manę, kad tai jų pilietis. Policininkas Lapinskas tai paneigė ir dar kartą pakartojo, kad vaikas pagrobtas Lietuvos teritorijoje. Sovietiniai pasieniečiai paleido vaiką sakydami, kad pereiti sieną kiekvienam pasitaiko⁵⁸.

Gegužės mėnesį Lietuvos pasienį sovietai pradėjo žvalgyti ir iš oro. Gegužės 8 d. du lėktuvai be atpažinimo ženklų įskrido į Lietuvos teritoriją ties Medininkais ir Dumpliais, padarė lanką ir vėl grįžo į sovietų teritoriją⁵⁹. Buvo ir kitų mažų niekšybių,

kaip antai, tveriant spygliuotą tvorą stulpai įkalti Lietuvos teritorijoje 10 metrų nuo sienos. Pareiškus protestą, stulpai buvo iškasti ir įkalti sovietų teritorijoje⁶⁰. Gegužės 18 d., vokiečiams puolant Prancūzijoje, iš Vilniaus į Gaižiūnų poligoną, 40 kilometrų nuo Kauno – tuo metu Laikinosios sostinės, buvo pradėta perkelti sovietų lengvųjų tankų brigada. Be to, sovietų kariškiai pradėjo elgtis vis įžūliau. Girti sovietiniai karininkai privertė atidaryti Vilniaus geležinkelio stotyje bufetą, kad jie galėtų nusipirkti svaigalų, išsitraukę ginklų grasino buvusiais su jais moteriai⁶¹. Taip pat tiriant lietuvaitės išžaginimą sovietų divizijos komisaras atsakė pripažinti, kad tai padarė jų kareiviai, esą jie labai kultūringi, o nusikaltimą padaryti galėjo kas nors persirengęs sovietine uniforma. Jis prieštaravo, kad prie tyrimo prisidėtų sovietų kariuomenės atstovai, nes tai reikštų nusikaltimo pripažinimą, ir nors pažadėjo padėti tyrimui, tačiau faktiškai nedavė leidimo, kad būtų galima atpažinti nusikaltėlį⁶².

„PAGROBTI“ SOVIETINIAI KARIŠKIAI, SOVIETINIŲ KARIŠKIŲ NUOMONĖS APIE LIETUVĄ IR SOVIETŲ RUOŠIMASIS PULTI LIETUVĄ

Tuo metu Lietuvos vyriausybei prisidėjo dar vienas galvos skausmas – iš sovietų kariuomenės dezertyravęs G. Butajevs. Lietuvos karinė žvalgyba jį užverbavo 1940 m. vasarį, o balandžio mėnesį jis dezertyravo. Dar prieš dezertyravimą karinės žvalgybos vadovybė nutarė su juo nutraukti bet kokius kontaktus, nes jis pradėjo prašyti, kad jam padėtų patekti į Vokietiją. Iš pradžių sovietai Butajevą laikė paprastu dezertyru, nes jis buvo ne pirmas, bandęs dezertyruoti Lietuvoje. Tačiau viskas pasikeitė Vokietijai pradėjus puolimą Prancūzijoje 1940 m. gegužės mėnesį. Kai gegužės 12 d. dezertyrą aptiko Lietuvos policija, jis vengdamas sulaikymo nusišovė. Iš karto po šio įvykio sovietai jokių pretenzijų nepateikė, o gegužės 25 d. V. Molotovas Lietuvos pasiuntiniui Vladui Natkevičiui įteikė notą, apkaltindamas Lietuvos vyriausybę grobiant sovietinius karius. Balandžio 11 d. į Alytaus valsčiaus savivaldybės įstaigą atbėgo sovietų karys ir prašė, kad įstaigos darbuotojai jį paslėptų, tačiau netrukus atėjo du sovietiniai karininkai ir bėglį išsivedė. Lietuvos užsienio reikalų ministerija atkreipė dėmesį, kad sovietiniai kariškiai neturi teisės įsiveržti į Lietuvos valstybines įstaigas ir ką nors areštuoti, tai gali daryti tik Lietuvos pareigūnai. Jei panašus atvejis pasikartotų, tai Lietuvos policijos pareigūnai tokius bėglius sulaikys ir pristatys į SSRS kariuomenės štabą; Lietuvos užsienio reikalų ministerija reikalauja, kad toks faktas būtų paskutinis⁶³.

Balandžio 29 d. iš N. Vilnios į Lietuvos pasienį atvykę ginkluoti sovietiniai kariškiai pasakė, kad iš jų įgulos pabėgo kareivis, todėl savo vadovybės įsakymu saugos Lietuvos pasienį, kad sulaikytų bėglį. Pasienio rajono viršininkas atsiskakė įleisti sovietinius kariškius į savo pasienio teritoriją. Sovietinis karininkas Dmitrijus Titovas pareiškė, kad su Lietuvos vadovybe susitarta žodžiu. Tačiau pasienio rajono viršininkui susisiekus su savo vadovybe paaiškėjo, kad sovietinis karininkas melavo, jokie susitarimo nebuvo, sovietai tada norėjo slaptai stebėti sieną, bet negavę leidimo išvyko⁶⁴. Birželio 1 d. sovietų sandėlio viršininkas Vilniuje intendantūros leitenantas Kapitanovas pranešė Vilniaus prekių stoties budėtojui Smailiui apie dingusį kareivį, tačiau daugiau detalių nurodyti atsiskakė⁶⁵. Prienuose rastas Lietuvos komunistų partijos atsišaukimas, kuriame Lietuvos vyriausybė kaltinama Butajevs nužudymu ir dar dviejų sovietinių

kariškių – Pisariovo ir Šmavgoneco pagrobimu ir kankinimu norint išgauti slapto žinių⁶⁶. Tokie kariškiai iš tiesų buvo savaivališka pasišalinę iš savo dalinių, bet jų niekas negrobė. Šmavgonecas grįžo į savo dalinį ir pareiškė, kad jį buvo pagrobę lietuviai, tačiau pačių sovietų atliktas tyrimas tai paneigė. Tyrimo metu buvo išaiškinta, kad jis slėpėsi pas savo vieną pažįstamą lenkę. Tada Šmavgonecas prisipažino, kad jo niekas nepagrobė, jis pats dezertyravo ir pasislėpė pas savo pažįstamą merginą, kuri jį suvedė su lenkišku pogrindžiu, kurio atstovas kažkoks Garlinas pasiūlė jam grįžti atgal į dalinį ir pradėti rinkti žvalgybinę informaciją apie sovietinius dalinius, o pasiteisinti, kad jį buvo pagrobę lietuviai⁶⁷. Sovietai neinformavo Lietuvos pusės apie atsiradusį Šmavgonecą ir atliktą tyrimą. Taip pat į savo dalinį gegužės 28 d. grįžo ir Pisariovas, kuris irgi pareiškė, kad jį prie kareivinių gegužės 24 d. apie 23 val. pagrobė du nepažįstamieji – užkimšę skuduru gerklę ir ant galvos uždėję maišą jį nuvedė į rūsį, kur du kartus tardė, po dviejų dienų jam esą pavyko pabėgti⁶⁸. Matyt, tai toks pat atvejis kaip ir Šmavgoneco, bet sovietai toliau nesiaiškino, jiems buvo patogų apkaltinti Lietuvą nesilaikant sutarties, karių grobimu, kad Lietuvai būtų galima daryti spaudimą. Be to, sovietų pirmoji pradinė versija ir buvo ta, kad jie paprasčiausi dezertyrai.

Iš birželio 12 d. į 13 d. išaiškintas sąmokslas, kai buvo ruošiamasi Alytuje pagrobti sovietinį kareivį, kad sovietams būtų pretekstas užimti Lietuvą. Pagrobimą rengė Alytaus gyventojai Jonas Kryžiauskas, Sipavičius, kiti neišaiškinti asmenys⁶⁹. Sovietų karinei vadovybei, o ypač – politiniams darbuotojams kilo kitas galvos skausmas, kai sovietiniai kareiviai pamatė, kaip iš tikrųjų gyvena paprasti Lietuvos žmonės ir suprato, kad sovietinė propaganda meluoja. Tarp sovietinių kareivių prasidėjo pokalbiai, buvo

lyginamas gyvenimas Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje. Tokius pokalbius fiksavo sovietų kariuomenės ypatingasis skyrius ir politiniai darbuotojai. Pavyzdžiui, raudonarmietis Čecyjvskis savo tarnybos draugams sakė: „Darbo žmonės Sovietų Sąjungoje gyvena blogiau nei darbo žmonės Lietuvoje. Čia gyventojai gyvena gerai, daugelis piliečių turi motociklą, dviračių, o pas mus darbo žmogui tai neįmanoma.“⁷⁰ Kitas sovietinis kareivis – Šnetkinas pasakė: „Aš, gyvendamas čia įsitikinau, pas juos Lietuvoje ūkis sukurtas geriau nei pas mus. Čia kur nenu-eisi, visur visko yra. Prie duonos nėra jokių eilių, o štai SSRS prie visko didelės eilės ir nieko negausi.“⁷¹ Skyriaus vadas A. Kobeginas kalbėjo, kad „Sovietų Sąjungoje uždeda daug mokesčių, žmonės pas mus vaikšto apiplėšę, visi uždarbiai eina mokesčiams sumokėti. Čia Lietuvoje tiek mokesčių neapkrauna. Sovietų Sąjungoje pagamintos prekės siunčiamos į kitas šalis, o savo gyventojams neparduoda ir iš vis pas mus Sovietų Sąjungoje prekių trūksta.“⁷² Kitas raudonarmietis, A. Petrovas savo tarnybos draugams pasakė: „Pas mus Sovietų Sąjungoje nėra jokių prekių: nei cukraus, nei tabako, o čia Lietuvoje visko pilna.“⁷³ Dar kitas raudonarmietis Krutilovas kalbėjo apie lietuvių požiūrį į sovietinius kariškius ir gyvenimą kolūkiuose: „Atvažiavome ginti lietuvių, o jie dabar juokiasi iš mūsų. Pas mus SSRS dvi bulvės kainuoja 4 rublius, žmonės valgo žolę, nuo ko sutino ir pradėjo mirti, arkliai kolūkiuose seniai pastipo be pašarų, bendrai paėmus – visiškas badas.“⁷⁴ Jaunesnysis būrio vadas Potapenko, grįžęs iš atostogų Sovietų Sąjungoje, pasakojo: „Mūsų šeimos namuose gyvena labai blogai, viskas brangu ir nieko neįmanoma nusipirkti: nei maisto, nei pramoninių prekių, sėdi alkani.“⁷⁵ Todėl nenuostabu, kai vienas sovietinis kareivis Rodionovas padarė išvadą: „Geriau pas mus nebūtų sovietinės valdžios. Mes čia gy-

vendami matome, kad kapitalistinėje šalyje žmonės gyvena geriau kaip pas mus Sovietų Sąjungoje, pas juos visko yra ir viskas pigiai, o pas mus nieko nėra.“⁷⁶. Skirtingai nuo eilinių ir seržantų, sovietiniai karininkai turėjo galimybę pramonines prekes, maisto produktus siųsti savo giminėms į gimtinę, tokia galimybe plačiai naudojosi. Į Sovietų Sąjungą jie siųsdavo ar patys nuveždavo moteriškos dangos medžiagas, baltinius, batus, šokoladą, sviestą, patefonus, primusus, dviračius, kostiumus ir kt. Be to, Lietuvos muitinės pareigūnams meluodavo apie išvežamų daiktų kiekį kariniuose vagonuose. 1940 m. gegužės 13 d. Medininkų pasienio punkte, tikrinant išvykstantį iš Lietuvos karinį ešeloną, muitinės darbuotojas paklausė, kiek jie išsiveža dviračių, o sovietinis karininkas pasakė, kad 5, tačiau pravažiuojant ešelonui muitininkas suskaičiavo 12 dviračių. Sovietiniai karininkai reikšdavo nepasitenkinimą, kai tikrindavo jų lagaminus, pareikšdami, kad jų tikrinti Lietuvos muitinės pareigūnai neturi teises. Tad nenorėdami konfliktuoti su sovietiniais kariškiais Lietuvos muitininkai apžiūrėdavo vos vieną kitą lagaminą⁷⁷. Politiniai darbuotojai kareiviams aiškino, kad prekių gausa parduotuvėse Lietuvoje yra todėl, kad paprasti žmonės gyvena labai varganai ir nieko negali įpirkti, todėl priversti pirkti tik būtiniausias prekes. Sovietinė karinė vadovybė, reaguodama į labai padažnėjusius eilinių sovietinių kareivių pokalbius apie paprastų žmonių gyvenimą Lietuvoje ir Sovietų Sąjungoje, nutarė uždrausti eiliniams kareiviams ir jaunesniesiems karininkams išeiti iš kareivinių. Tada padažnėjo savavališkų pasišalinimų iš kareivinių teritorijos, suklestėjo „juodoji“ prekyba. Tie, kurie galėjo išeiti iš kareivinių į Lietuvos miestus – dažniausiai vyresnieji karininkai – prisi-pirkdavo prekių ir perparduodavo keliskart brangiau kareivinėse. Taip, pvz., laikrodžius

už 50 litų perparduodavo už 250–300 rublių (tuo metu 1 litas buvo lygus 1 rubliui)⁷⁸. Be to, dėl tokių drastiškų priemonių sovietų daliniuose sumenko drausmė, padažnėjo girtavimo atvejų kareivinėse, labai išaugo savavališkų pasišalinimų iš kareivinių teritorijos, muštynių skaičius. Aukštesnioji Lietuvoje esanti sovietinė korpuso vadovybė siūlė visus prasižengusius kariškius išsiųsti atgal į Sovietų Sąjungą, tačiau tam negavo savo vadovybės pritarimo Baltarusijos ypatingoje karinėje apygardoje, kuriai 16-tasis atskiras šaulių korpusas buvo pavaldus. Karinės apygardos vadovybė pareiškė: „Reikia auklėti, o taip jūs visą korpusą išvaikysite“⁷⁹. Atgarsiai apie labai prastą discipliną korpusse pasiekė ir Maskvą, į Lietuvą išsiaiškinti padėties 16-tame atskirame šaulių korpusse buvo pasiųstas Liaudies gynybos komisaro pavaduotojas A. Loktionovas. Pastarasis grįžęs į Maskvą parengė pranešimą apie korpuso patikrinimo rezultatus ir asmeniškai kartu su Liaudies gynybos komisaru S. Timošenko pranešė J. Stalinui ir V. Molotovui. Buvo pasiūlyta pažeminti pareigose, skirti drausmines nuobaudas arba net pašalinti iš kariuomenės eilę vadų, tarp jų – ir 2-osios tankų brigados vadą⁸⁰. Bet net po patikrinimų ir bausmių skyrimo vadams dezertyravimas iš korpuso tęsėsi, todėl imtasi dezertyrus bausti dar griežčiau, kad nuo to atbaidytų kitus ketinančius dezertyruoti. Birželio 12 d. iš dalinio pabėgo jaunesnysis vadas V. Golovinas, jis buvo sulaikytas birželio 17 d. ir Karinio tribunolo nuteistas už tėvynės išdavystę mirties bausme⁸¹.

Sovietų Sąjunga laikėsi politikos, kad visos šalys, su kuriomis ribojosi, yra potencialūs priešai (išskyrus Mongoliją). Kai Sovietų Sąjungos kariuomenė priartėjo prie Lietuvos sienos, galimu priešu tapo ir Lietuva. Vykstant sėkmingam Vokietijos kariuomenės puolimui Sovietų Sąjungos Generalinio štabo Operatyvinės valdybos viršininko pava-

duotojas generolas majoras A. Vasilevskis birželio 6 d. parengė strateginę karinės operacijos prieš Baltijos šalis planą. Prieš Lietuvą buvo ketinama panaudoti Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos (toliau – BYKA) kariuomenę. Pulti Lietuvą planuota dviem armijomis – 3-ąja ir 11-ąja, jas sudarė keturi šaulių korpusai, du kavalerijos korpusai, šešios tankų brigados. Nereikia pamiršti ir pačioje Lietuvoje stovinčio šaulių korpuso su tankų brigada⁸². Gali būti, kad pagrindinės operacijos prieš Baltijos šalis idėjos buvo apsvaistytos Stalino kabinete birželio 8 d. Svarstyme dalyvavo Politbiuro nariai ir sovietų karinė vadovybė⁸³.

Tačiau esama neatitikimų: yra 3-osios armijos autošarvuočių-tankų kariuomenės skyriaus ataskaita apie 3-osios armijos dalinių susitelkimą prie Latvijos, Lietuvos sienų. Ataskaitoje nurodoma, kad 3-oji armija įsakymą susitelkti prie minėtų sienų gavo naktį iš birželio 3 į birželio 4 d.⁸⁴ Baltijos šalių užgrobimo operacija planuota vykdyti iš birželio 3 į 4 d., todėl ir planai turėjo būti parengti anksčiau nei birželio 6 d. O birželio 8 d., matyt, vyko pasitarimas, kaip vykdomas kariuomenės susitelkimas prie Baltijos šalių sienų ir kokie tolesni veiksmai. Vienas tokių veiksmų – surasti po 1937–1938 metų valymo išlikusius gyvus sovietinius kariškus: lietuvius, latvius, estus, kuriuos būtų galima panaudoti okupuojant ir sovietizuojant Baltijos šalis.

Tai gerai iliustruoja būsimo Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro ir generolo Juozo Bartašiūno atvejis. 1917–1921 metais jis tarnavo Raudonosios armijos latvių šaulių divizijoje, 1921 m. perkeltas darbui į ČK, o 1931-aisiais – į pasienio kariuomenę, kuri priklausė NKVD. 1938 m. jis buvo vieno pasienio būrio vadas, turėjo pulkininko laipsnį. Tais pačiais metais J. Bartašiūnas iš NKVD buvo pašalintas. Pašalinimo motyvai – karinio parengimo nebuvimas, blogas

darbas vadovaujant sienos apsaugai ir tai, kad jo tėvai gyveno užsienyje⁸⁵. J. Bartašiūnas po atleidimo kiekvienais metais rašydavo prašymus gražinti jį į NKVD pasienio kariuomenę, bet visą laiką sulaukdavo neigiamo atsakymo, ne išimtis buvo ir 1940 m. sausio mėnesio prašymas, kai jis kreipėsi į NKVD vadovybę, kad jį grąžintų į NKVD, tačiau vėl sulaukė neigiamo atsakymo: priimti atgal į NKVD kariuomenę negalima, nes J. Bartašiūnas neturįs karinio parengimo. Tačiau netikėtai birželio 8 d. jis mobilizuojamas į Raudonąją armiją ir jam, neturinčiam karinio parengimo, vėl grąžinamas pulkininko laipsnis, o birželio 13 d. J. Bartašiūnas pasiunčiamas į Rygą. Kad tai neatsitiktinis paskyrimas, rodo 1947 m. SSRS vidaus reikalų ministerijos įvertinimas dėl J. Bartašiūno darbo, skiriant jį LSSR vidaus reikalų ministru. Aprašant, ką jis nuveikė iki tapdamas ministru, nurodoma, kad J. Bartašiūnas buvo pašauktas į Raudonąją armiją birželio mėnesį, kai Baltijos šalyse vyko sovietinės valdžios organizavimas⁸⁶. Pagal šį J. Bartašiūno darbo įvertinimą, sovietizacija Lietuvoje prasidėjo ne nuo birželio 15 d., o nuo birželio 8 d., kai J. Bartašiūnas buvo grąžintas į sovietinę kariuomenę. 1940 m. rugsėjo mėnesį jis dar kartą rašė prašymą gražinti jį į NKVD pasienio kariuomenę, bet jam atsakyta, kad nėra vakansijos, karinio parengimo trūkumas šįkart neminėtas, tačiau pridūrė, kad tarnyba Raudonojoje armijoje tokia pat garbinga kaip ir tarnyba NKVD kariuomenėje⁸⁷.

Pasirengimas pulti Lietuvą ir kitas Baltijos šalis vyko toliau, sovietinė kariuomenė baigė užimti pradines pozicijas ir žvalgė Lietuvos pasienį. Sovietų žvalgybos duomenimis, Lietuvos kariuomenė persidislokavo prie Sovietų Sąjungos sienos ir pradėjo kasti apkasus, prie Druskininkų sovietų kariškiai girdėjo mašinų variklių gausmą, vežimų bildesį. Sovietų žvalgybos duomeni-

mis, į Švenčionėlių rajoną atvyko iki dviejų pėstininkų pulkų su kavalerija ir artilerija, pačiuose Švenčionėliuose – dar vienas pėstininkų pulkas, o į rytus nuo Švenčionėlių prie Pašaminės kaimo buvo iškasti viso profilio apkasai, prie Varėnos statomos vielų užtvaros ir užtvaros ant kelių. Palei sieną 2000 metrų aukštyje skraidė Lietuvos lėktuvai, kurie stebėjo sovietinės kariuomenės susitelkimą, todėl sovietinei kariuomenei buvo duotas įsakymas laikytis griežtos maskuotės disciplinos⁸⁸. Tačiau iš tiesų Lietuvos kariuomenė tomis dienomis jokių kariuomenės dalinių perdislokavimo nevykdė, apkasų nekasė, vielų užtvarų ir užtvarų ant kelių nestatė. Tai parodo, kad sovietinė žvalgyba dirbo prastai, nesugebėjo nustatyti, kas vyksta pašonėje. Tokiomis aplinkybėmis birželio 13 d. generolas M. Rėklaitis ir generalinio štabo pulkininkas P. Meškauskas susitiko su generolu A. Loktionovu ir pulkininku Osetrovu. Generolas M. Rėklaitis išreiškė apgailėstą dūlį dėl incidentų su sovietiniais kariškiais ir viltį, kad vyriausybės ši klausimą išspręs geruoju. Generolas A. Loktionovas pabrėžė, kad karinėje srityje – viskas gerai ir nei karo vadovybei, nei Lietuvos kariuomenei jokių priekaištų neturi. Į buvusius įvykius įtraukti kiti elementai ir, esant gerai valiai, vyriausybės ras, kaip ši klausimą išspręsti⁸⁹. A. Loktionovas gudravo, nes jau puikiai žinojo, kad Lietuvos ir kitų Baltijos šalių likimas nulemtas, jis pats dalyvavo pas Staliną birželio 8 d. posėdyje, kuriame buvo aptarinėjama Baltijos šalių užpuolimo operacija. Bet štai kitą dieną – 1940 m. birželio 14 d. užimamas Paryžius ir tos dienos vėlų vakarą, tiksliau, naktį, Lietuvai įteikiamas ultimatumas. Buvo keli ultimatumo variantai, pirminiame ultimatumo variante buvo reikalaujama:

1. Gražinti sovietinei karinei vadovybei raudonarmietį Šutovą.
2. Politinės policijos viršininką Povilaitį suimti ir teisti.

3. Vidaus reikalų ministrą Skučą bent jau atleisti iš užimamų pareigų.
4. Nedelsiant ir visiškai nutraukti anti-sovietinę veiklą šalyje, tiek propagandinę, tiek ir visokią kitokią (administracinę, cenzūrą ir t.t.).
5. Tuoju pat parūpinti šalyje laisvą priėjimą ir laisvą prekybą sovietine periodine spauda ir literatūra; laisvai demonstruoti sovietinius kino filmus; užtikrinti prosovietinio laikraščio leidybą bei pardavimą rusų kalba ir visa kita, kas siejasi su praeties kritika. (Dabartinis vyriausybės kabinetas turi atsistatydinti).
6. Skirti gen. Raštikiui suformuoti naują kabinetą.
7. Gen. Raštikiui iš anksto suderinti naują kabinetą su sovietine vyriausybe.
8. Naujam kabinetui į politinės policijos viršininko postą paskirti lojalų Sovietų Sąjungai žmogų.
9. Naujam vyriausybės kabinetui į kariuomenės vadovybę skirti žmones, gebančius palaikyti draugiškus ryšius su sovietine vyriausybe.
10. Naujas kabinetas privalo išvalyti nuo sovietų-lietuvių draugystės priešų visą valstybės aparatą, ypač kariuomenės įstaigas, policiją ir užsienio reikalų ministeriją.
11. Naujam kabinetui suderinti su DVRA visus karinius planus ir einamuosius renginius.
12. Naujam kabinetui suderinti su sovietine vyriausybe visus veiksmus, turinčius svarbą užsienio politikoje.
13. Naujam kabinetui įkurdinti Kaune dalį sovietinės kariuomenės.
14. Naujam kabinetui priimti keturis sovietinės vyriausybės atstovus kaip patarėjus prie ministrų kabineto (su teise dalyvauti ministrų kabineto pasitarimuose), užsienio reikalų minis-

terijoje, krašto apsaugos ministerijoje ir vidaus reikalų ministerijoje⁹⁰.

Tačiau tokio ultimatumo buvo atsisakyta, matyt, baimintis, kad tokį ultimatumą gali atmesti.

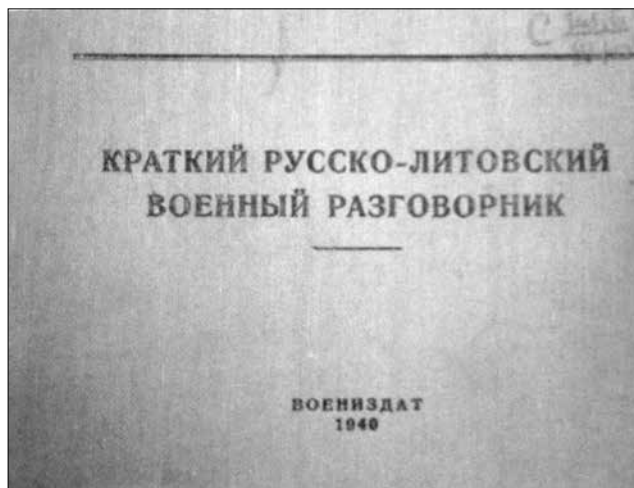
Tuo metu prieš Lietuvos Respubliką buvo išskleista Baltarusijos ypatingosios apygardos kariuomenė, kurią sudarė dvi armijos (3-oji ir 11-oji), jų sudėtyje buvo 4 šaulių, 2 kavalerijos korpusai (3-oje armijoje 4-tasis ir 24-tasis šaulių korpusai ir 3-asis kavalerijos korpusas, 11-oje armijoje – 10-tasis, 11-tasis šaulių korpusai ir 6-asis kavalerijos korpusas) ir dar viena atskira grupuotė, kuri tiesiogiai buvo pavaldi 11-osios armijos štabui, susidedanti iš 6-osios kavalerijos divizijos ir 29-osios tankų brigados. Iš viso buvo sutelkta 13 šaulių divizijų, 4 kavalerijos divizijos, 1 motošaulių divizija ir 7 tankų brigados, kuriose buvo 244 053 kariškių, 2 619 pabūklų ir minosvaidžių, 2 873 tankai, 570 šarvuoti automobiliai, 21 237 automašinos, 1 152 lėktuvai⁹¹. Be to, pačioje Lietuvoje dar buvo 16-asis ypatingasis korpusas, kuriame buvo 19 210 kariškių, 190 pabūklų ir minosvaidžių, 310 tankų, 38 šarvuotos mašinos, 1445 automašinų, 52 lėktuvai (1940 m. gegužės 10 d. duomenys)⁹². Tuo tarpu Lietuva tuo metu turėjo 3 divizijas pagal taikos metų etatus, kuriose buvo 28 005 karių ir karininkų; karo atveju pagal karo metu etatus Lietuva galėjo išstatyti 5 pilnai sukomplektuotas pėstininkų divizijas (juose būtų apie 90 tūkst. karių ir karininkų). Tokios politikos laikėsi Lietuvos karinė vadovybė – turėti mažiau, bet visiškai sukomplektuotas ir viskuo aprūpintas divizijas nei daugiau divizijų be atitinkamo aprūpinimo. Iš viso Lietuva galėjo mobilizuoti 150–160 tūkst. vyrų.

Birželio 8 d. vakare Lydoje įvyko slaptas Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos vadovybės ir junginių vadų pasitarimas, kuriame susirinkusiems buvo praneš-

ta apie galimus veiksmus prieš Lietuvą⁹³. Buvo gauta Liaudies gynybos komisaro direktyva Nr. 02623ss/ov, kur buvo įsakyta Baltarusijos ypatingajai karinei apygardai susitelkti dviem grupėms ir būti pasiruošusiems ryžtingam puolimui pirmosios grupės daliniais. Toliau nurodyta, kokie daliniai kokioms grupėms priklauso, kas vadovaus grupėms, taip pat nurodyta puolimo kryptis ir užduotis. Lietuvai užimti buvo skirtos 3 dienos⁹⁴. Šis planas visą laiką buvo tikslinamas, o galutinis variantas patvirtintas birželio 14 d., kai Lietuva gavo ultimatumą. Birželio 11 d. vėl įvyko pasitarimas Lydoje. Kaip liudija būsimasis sovietų maršalas, o tada – generolas, 6-osios kavalerijos korpuso vadas Aleksandras Jeriomenka – buvo įsakyta naktį pereinant Lietuvos sieną nešaudyti, o veikti durtuvais, užimtuose miestuose valdžia turi priklausyti paskirtos įgulos vadui, pirmas įsakyti gyventojams – atiduoti ginklus; už smūgį į nugarą (turi omenyje partizaninius veiksmus) – sušaudyti vietoje; visas parduotuves uždaryti ir užantspauduoti, galės veikti tik maisto parduotuvės ir valgyklos; puolant sulaukus stipraus pasipriešinimo ne pulti, o apeiti ir blokuoti, sulaukti pastiprinimo iš antro ešelonu ir artilerija sunaikinti besipriešinančius⁹⁵. Laukiant Lietuvos kariuomenės pasipriešinimo Baltarusijoje buvo išskleistas karo lauko ligoninių tinklas, suformuoti karinės sanitarijos traukiniai į kariuomenę, mobilizuoti gydytojai, kuriems paskelbta, kad tai – eiliniai mokymai⁹⁶. Tuomet NKVD ruošė lagerius karo belaisviams, buvo planuojama, kad turėtų būti 50–70 tūkst. belaisvių. Taip pat NKVD paruošė pasieniečių smogiamuosius ir naikinamuosius būrius, kurie turėjo užpulti Lietuvos pasieniečius, sunaikinti pasienio štabus⁹⁷. Ruošėsi ir sovietinė propaganda: buvo išleista knyga apie Lietuvą 24 tūkst. egzempliorių tiražu, ji padalinta tarp poli-

tinių darbuotojų, kad žinotų, ką kalbėti kareiviams apie Lietuvą. Taip pat išsiuntinėta Raudonosios armijos politinės valdybos viršininko direktyva, kurioje aiškinama, kodėl sovietų kariuomenė ruošiasi pulti Baltijos šalis. O Baltijos šalys buvo apkaltintos nelojalumu Sovietų Sąjungai, esą, kai sovietai kariavo su Suomija, Baltijos šalys, kurstomos Anglijos ir Prancūzijos, ruošėsi užpulti sovietines įgulas ir rengėsi nustumti Raudonąją armiją į jūrą. Pasinaudojant žodžio laisve, esą skleidė šmeižtą ir antisovietinę propagandą per laikraščius ir radiją ir persekiojo piliečius, kurie jų šalyse skaitė sovietinį laikraštį „Izvestija“. Lietuvai dar buvo primintas Vilnius, kuri padovanojo Sovietų Sąjunga, o „nedėkinga Lietuva“ vis viena grobė sovietinius kareivius. Baigėsi direktyva uždaviniais Raudonajai armijai: „Raudonosios armijos užduotis – Sovietų Sąjungos sienų gynyba, placdarmo užgrobimas, kurį imperialistai nori panaudoti prieš SSRS. Ant savo vėliavų Raudonoji armija neša laisvę dirbančiajai liaudžiai nuo eksploatacijos ir priespaudos. Darbininkai bus

išlaisvinti iš kapitalistų vergovės, bus padarytas galas bedarbystei, kumečiai, bežemiai ir mažai žemės turintys valstiečiai gaus dvarininkų žemes. Mokesčiai bus sumažinti ir laikinai visai nuimti. Lietuva, Estija ir Latvija taps forpostu ant mūsų jūros ir sausumos sienų. Pasiruošimas puolimui turi vykti griežčiausioje paslapyje. Ryžtingai kovoti su plepumu. Kiekvienas turi žinoti tik jam priklausantį ir skirtą laikotarpį.“⁹⁸ Iš direktyvos matyti, kad Sovietų Sąjunga kaltę verčia ne tik Baltijos šalims, bet ir Didžiajai Britanijai ir Prancūzijai, o štai Vokietijai jokių priekaištų neturi. Sovietai nenorėdami išsidavė, kad Baltijos šalis vertina kaip placdarmą, kurį reikia atimti iš imperialistų. Tai reiškė – nors tekste to nėra įvardinta, – kad Baltijos šalys bus teritorija, iš kurios Sovietų Sąjunga tęs savo ekspansiją į Europą. Taip pat buvo ruošiasi Baltijos šalių kariuomenei suardyti morališkai, tam buvo paruošti atsišaukimai, kuriuos planuota išmėtyti iš lėktuvų pirmą karo dieną,⁹⁹ taip pat kareiviams buvo išleistas „Trumpas rusų-lietuvių karinis pasikalbėjimo žodynas.“¹⁰⁰

Rusų-lietuvių pasikalbėjimų žodynelio viršelis

Pasikalbėjimų žodynėlis prasideda nurodymu, kaip reikia atlikti apklausą, toliau – kaip išsiaiškinti, kokia čia vietovė, skaičiai, kokia kariuomenės rūšis, dydžiai, koks belaisvio sulaikymas, apklausiamojo asmens

nustatymas. Ten išvardytos visos Lietuvos kariuomenės rūšys: Šaulių sąjunga, policija, ar sulaikytasis geležinkelietis, kareivis ar karininkas, kokie laipsniai, pareigos¹⁰¹.

Обозной части?	Gurguólių daliés?	Гургублю далиэс?
Инженерной части?	Pioniérių daliés?	Пиониэрю далиэс?
Части связи?	Ryšių daliés?	Ришію далиэс?
Жандармской части?	Žandarmérijos daliés?	Жандармэриос далиэс?
Охранной части?	Apsaugós daliés?	Апсаугос далиэс?
Полции?	Policijos?	Полициос?
Союз стрелков?	Šaulių sąjunga?	„Шаулю саюнга“?
Железнодорожной части?	Geležinkelió daliés?	Гяляжинкялио далиэс?
Офицер? солдат?	Kárininkas? Karéivis?	Káринникас? Каряй-вис?

Klausimai, iš kurio dalinio kareivis ar karininkas

Taip pat klausinėjama, kokiai partijai priklauso asmuo, ar jis komunistas,¹⁰² apie kariuomenės, dalinio sudėtį, ginkluotę, kur įrengtos pozicijos, koks dalinių išsidėsty-

mas, kur telefonas, telegrafas, radijo stotis ir t. t. Po karinių dalykų eina gyventojų apklausa. Iš pradžių reikia klausti, kokios tautybės asmuo, kuo verčiasi¹⁰³.

Как его фамилия?	Kaip jo pavardė?	Кайп но павардэ?
Какой его чин?	Koks jo láipsnis?	Кокс но лáйпснис?
Вы принадлежите политической партии?	Jūs prikláusot politi- nei pártijai?	Юс приклáусот пóлитинияй пáртияй?
Скажите название этой партии?	Pasakýkit kaip vadinasí ta pártija?	Пасакýкит кайп вадинаси та пáртия.
Вы коммунист?	Jūs komunistas?	Юс комунистас?
Когда вы оставили вашу часть?	Kuomét jūs apléidot júsų dáli?	Куомя́т юс аплéидо юсу дáли?
Где вы перешли фронт?	Kur jūs pérėjote фронтá?	Кур юс пярэи́от фронтá.

Klausimai apie partiškumą

Латовец?	Lietúvis?	Льетúвис?
Поляк?	Lénkas?	Ля́нкас?
Латыш?	Látvis?	Лáтвис?
Русский?	Rúsas?	Рúсас?
Немец?	Vokietis?	Вокьеті́с?
Еврей?	Žýdas?	Жідас?
Чем занимаетесь?	Kuo vėrčiatės?	Куо вярчятэс?
Рабочий?	Darbininkas?	Дарбинінкас?
Крестьянин?	Valstiétis?	Валстиéтис?
Ремесленник?	Ámatininkas?	Áматининкас?
Торговец?	Pirkliáutojas?	Пиркля́утояс?

Klausimai apie tautybę ir veiklos sritį

Paskui – klausimai apie Lietuvos kariuomenę, kur ji stovi, kokie daliniai ir pan. Taip pat būtina paklausti, kokia kareivių nuotauka, ar jie nebadauja, ar kareiviai neplėšia vietos gyventojų, ar kareiviai bijo priešo, ar jie nori baigti karą, kaip karininkai elgiasi su kareiviais. Toliau – apklausa apie kelią,

gyvenvietes, kaimus – kaip jie vadinasi, kiek ten namų, šulinių, galvijų, avių, karvių, arklių, ar yra šieno. Taip pat nurodytas reikalavimas gyventojams apleisti namus dėl kariuomenės, surinkti ir pristatyti gyvulius, maisto, žmonių, draudimas išeiti iš kaimo¹⁰⁴.

Есть ли сено (овес)?	Ar yra šieno (avižų)?	Ар yra ши́ено (авижу́)?
На сколько лошадей хватит?	Del kiek arklių pakaks?	Дял киек аркля́у пакáкс?
Сколько жителей?	Kiek gyvėntojų?	Киек гивя́нтою?
Где живет старшина?	Kur gyvena seniūnas?	Кур гивя́на сяни́нас?
Позовите старшину!	Pašaukit seniūną?	Паша́укит сяни́на?
Освободите эти дома для войск!	Ištáštinkit šituos namus del kariuomenies?	Иштúштинткит шитос намус дял карю́бянас?
Можно ли достать хлеб (мясо)?	Ar gálima gáuti dúonos (mesós)?	Ар гáлима гáути дубнос (мэсбс)?

Klausimai, kur gauti maisto ir reikalavimas apleisti namus

На сколько человек?	Del kiek žmonių?	Дял киек жмоню?
Собрать и доставить сюда коров (овец)?	Surinkti ir pristatyti čionai karvių (avių)!	Суринкти ир пристатити чионай карвию (авию)?
Собрать и доставить сюда на ... лошадей!	Surinkti ir pristatyti čionai del ... arklių!	Суринкти ир пристатити чионай дял ... арклю!
Собрать и доставить сюда на ... людей!	Surinkti ir pristatyti čionai del ... žmonių!	Суринкти, ир пристатити чионай дял ... жмоню!
Не бойтесь красноармейцев!	Nesibijokit raudonarmiečių!	Нясибюкит раудонармиэчу!
За все взятое у жителей войска Красной Армии заплатят!	Už viską iš gyventojų paimtą Raudonoji Armija užmokės!	Уж виска иш гивянтою пaimта Радонби Армия ужмокэс!

Reikalavimas atvesti gyvulius ir atiduoti pašarą

Никто не должен выходить из деревни!	Nieks neturi išeiti iš kaimo!	Ниекс нятури ишйити иш каймо!
Есть ли в деревне люди, пришедшие недавно?	Ar yra kaime žmonės, kurie neseniai atvyko?	Ар yra каймя жмоняс, kurie нясенай атвику?
Нет ли в деревне спрятавшихся солдат?	Ar nėra kaime pasislėpusių karėvių?	Ар нэра каймя пасислэпусю карэвию?
Кто?	Kas?	Кас?
Где он?	Kur jis	Кур ис?
Кто еще?	Kas dar?	Кас дар?
Сколько повозок у жителей?	Kiek vežėčių (rātų) pas gyventojus?	Киек вяжэчу (рату) пас гивянтоюс?

Draudimas išeiti iš kaimo, klausimai, ar nėra kaime pašalinių žmonių

Toliau klausinėjama apie upes, ežerus, pelkes, šulinius, miškus ir net kalnus. Žodynėlis baigiasi miestais, domina, kur ir kokios gamyklos yra, ką gamina, kur kareivinės, policija, kariuomenės sandėliai, benzinai ir net – kur restoranai. Pateikiame žodynėlio turinį.

Žodynėlis pateiktas spausdinti birželio 8 d., matyt, po pasitarimo pas Staliną. Dar įdomiau, kad iš pradžių duotas spausdinti ir tik kitą dieną – birželio 9 d. pasirašyta spausdinimui. Žodynėlio tiražas nenurodytas.

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.		Стр.
От издательства	3		
Правила произношения	5	9. Авиация	65
Общая часть	9	10. Намерения командования	67
1. Захват пленного	33	11. Походное движение войск	70
2. Установление личности опра- шиваемого	35	12. Расположение войск на месте	74
3. Состав части	45	13. Перевозка войск	77
4. Вооружение	49	14. Опрос местного жителя	78
5. Позиции	52	15. Дорога	86
6. Наступление и расположение войск в обороне	55	16. Селение, местные средства	90
7. ПВО, ПТО и инженерно-хими- ческие заграждения	63	17. Проводник	95
8. Связь	64	18. Река, переправы	96
		19. Болото, озеро, колодец	100
		20. Лес, горы	103
		21. Город	106

Žodynėlio turinys

Birželio 14 d. Sovietų Sąjunga įvedė Baltijos šalims oro ir jūros blokadą. Likus valandai iki karinės operacijos pradžios visi daliniai gavo generolo Pavlovo įsaky-

mą „Stok“. Generolas Pavlovas pranešė, kad Lietuva priėmė ultimatumą ir kapitulavo¹⁰⁵.

LIETUVOS OKUPACIJA

Tuo metu nelaukdami, kol įsigalios ultimatumas, sovietų kariškiai pradėjo veikti. Viena kuopa kareivių po kulkosvaidžių apšaudymo ir granatų panaudojimo perėjo sieną ties Ula ir į nelaisvę paėmė du lietuvių pasieniečius, o vyresnįjį policininką A. Baranauską nužudė. J. Aleknavičių, dar vieną pasienio policininką, į nelaisvę paėmė Eišiškių rajone prie Milvydų kaimo¹⁰⁶. Taip pat tame rajone apie 50 raudonarmiečių peržengė Lietuvos sieną ir sugulė, taip provokuodami lietuvius¹⁰⁷. Ne visur raudonarmiečiams pavyko peržengti sieną. Varenos pasienio rajone prie Kašėtos kaimo einančius prie Lietuvos sienos sovietinius kariškius kulkosvaidžių ugnimi sustabdė Lietuvos pasieniečiai. Jie paleido kelias per-

spėjančias kulkosvaidžio serijas, ir sovietų kariškiai neišdrįso peržengti sienos. Netoli Seniškio kaimo Lietuvos pasieniečiai kulkosvaidžio ugnimi sustabdė sovietų tankų koloną¹⁰⁸; gali būti, kad tokių susidūrimų buvo ir daugiau. M. Meltiuchovas mini, kad pereinant sieną vietomis su lietuvių kariškiais vyko atskiri susidūrimai, kurie buvo arba nuslopinti, arba išspręsti derybomis¹⁰⁹, todėl tvirtinimai, kad Lietuva neiššovė nė vieno šūvio, yra nepagrįsti.

Priėmus ultimatumą ir susitarus dėl sienos perėjimo sovietiniai kariškiai iškart pradėjo savivaliauti: sulaikydavo Lietuvos pasienio pareigūnus, juos nuginkluodavo, atimdavo asmeninius daiktus, tokius kaip dviračiai, laikrodžiai, pinigai¹¹⁰. Gaižiūnuose stovinti sovietinė tankų brigada po ultimatumo įteikimo Lietuvos vyriausy-

bei iškart perėjo į kovinę parengtį, birželio 15 d. 16 val. (matyt, Maskvos laiku) gavo žodinį įsakymą užimti Kauną iki 19 val. ir išlaikyti jį, kol atvyks pagrindinės sovietų karinės pajėgos. 18 val. įsakymą patvirtino raštu¹¹¹. Tankų brigada gavo užduoti Kaune užimti tiltus, telegrafo ir telefonų stotį, radijo stotį, aerouostą ir išstatyti apsaugą prie Sovietų Sąjungos pasiuntinybės¹¹². Iš lengvosios tankų brigados vado Kurkino ataskaitos matyti, kad Lietuva buvo traktuojama kaip priešiška valstybė, ir Kauną lengvoji tankų brigada užgrobė, o ne įžengė kaip draugiška sąjunginė kariuomenė. Ataskaitos išvadose taip ir parašyta: „Kauno užgrobimo periodu... (rus. *Ha nepuod захвата Каунаса...*)“¹¹³. Į Kauną tankų brigada įžengė 17 val. 40 min., nuo Prienų pusės vėlai vakare į Kauną įžengė pagrindinės 5-osios šaulių divizijos daliniai. Vienas divizijos pulkas Vilniuje užėmė tiltus.

Birželio 15 d. sovietiniai kariškiai sulaukė šaulius, saugojusius Klebonišio vandentiekio stotį. Išardžius jie buvo paleisti, bet jiems negražinti ginklai. Tardant buvo klausinėjama, kiek iš viso yra šaulių¹¹⁴. 20 val. Gudagojyje (Baltarusijos teritorija) Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos vadas generolas D. Pavlovas susitiko su Lietuvos kariuomenės vadu generolu V. Vitkausku. Susitikime buvo pasirašyta sutartis „Susitarimas apie papildomą Raudonosios armijos kariuomenės įkurdinimą“ („*Соглашения о дополнительном размещении войск Красной Армии*“). Susitarime buvo nurodyta, kur bus dislokuoti papildomi sovietiniai kariniai daliniai, tai: Zarasai, Panemunėlis, Skapiškis, Kupiškis, Saločiai, Vaškai, Biržai, Šiauliai, Linkuva, Joniškis, Kuršėnai, Telšiai, Raseiniai, Viduklė, Ukmergė, Utena, Širvintai, Nemakščiai, Girdiškė, Kavarskas, Panevėžys, Rokiškis, Pasvalys, Kaunas, Užusaliai, Jonava, Kėdainiai, Vilnius, Marijampolė. Taip

pat Lietuvos aviacijai draudė 10–15 dienų atlikti skrydžius, Lietuvos vyriausybė turėjo duoti priemonių degalams pervežti į sovietinius dalinius, netrukdomai praleisti karinius ešelonus su krovniais į sovietines kariuomenės dislokavimo vietas, netrukdyti sovietų karinei vadovybei pačiai samdyti Lietuvos piliečius darbams statant aerodromus, aktyviai padėti pirkti maistą ir pašarus iš Lietuvos resursų¹¹⁵. Faktiškai ši sutartis įtvirtino Lietuvos okupaciją, sovietinė kariuomenė buvo dislokuota visoje Lietuvoje ir ypač – palei visą Lietuvos sieną tam, kad Lietuvos kariuomenė negalėtų pasitraukti. Kariniai daliniai įvesti į abi Lietuvos sostines: laikinąją – Kauną ir istorinę – Vilnių. Sovietai nuo šiol galėjo per sieną netikrinami įvežti ir išvežti ką panorėję.

Birželio 16 d. pagrindinės sovietinės karinės pajėgos iš Baltarusijos užėmė Uteną, Panevėžį, Šaulius. Tą pačią dieną sovietų kariuomenė pradėjo savo karines pajėgas telkti prie Latvijos sienos. Birželio 17 d. pagrindiniame sovietų laikraštyje pasirodė straipsnis, kaip birželio 16 d. į Kauną įžygiuoja sovietiniai kariniai daliniai. Tame straipsnyje taip pat paskleistas melas ir šmeižtas apie Lietuvos prezidentą Smetoną – esą jis išvežė milijonines sumas iš Lietuvos, o Prancūzijoje, netoli Bordo miesto nusipirko pilį, Palestinoje jis turįs apelsinų plantaciją, o Brazilijoje – kavos plantaciją¹¹⁶. Birželio 17 d. į Kauną įžengė 6-ojo kavalerijos korpuso daliniai. Prieš įžengiant 3 km nuo Kauno kareiviai buvo sustoję poilsio ir persirengę paradine uniforma, kuri lietuviams atrodė egzotiška, nes sovietiniai kareiviai persirengę Tereko, Dono, Kubanės kazokų uniformomis. 6-ojo kavalerijos korpuso kariai tik pražygiavo pro Kauną, nes gavo įsakymą užimti šiaurinę ir vakarinę Lietuvos dalį, Palangą ir uždaryti sieną su Vokietija. Nutolę nuo Kauno 10–12 km, kareiviai vėl persirengė įprasta uniforma¹¹⁷.

Birželio 18 d. sovietai užėmė Raseinius ir visą šiaurinę bei vakarinę Lietuvos dalį. Buvo okupuota visą Lietuva. Įdomų epizodą aprašo tuomet dar generolas A. Jeriomenka: Raseiniuose jis apsilankė Lietuvos 3-ojo pulko 3-ajame batalione. A. Jeriomenka pažymėjo, kad visas pulkas buvo pilnoje kovinėje parengtyje ir laukė savo vadovybės nurodymų¹¹⁸. Sovietų kariuomenei žygiuojant per Lietuvą, nemažai jų technikos gedo, tai pastebėjo I. Šeinius: „Kelio viduriu, viena linija traukia brazdėdami ir tarškėdami sunkvežimiai ir tankai, į dešinę nepabaigiama linija nudrikę, sugedę ir taisomi karo ugnies ir susisiekimo padargai...“¹¹⁹.

SOVIETŲ KARIUOMENĖ LIETUVOJE PO OKUPACIJOS IR ANEKSIJOS

Po sovietinės okupacijos Lietuvoje birželio 21 d. buvo 12 šaulių divizijų, 4 kavalerijos divizijos, 1 motorizuota šaulių divizija, 3 tankų brigados. Sovietų liaudies gynybos komisaras Timošenko Stalinui pasiūlė į Baltijos šalis papildomai įvesti dar po vieną NKVD pulką, kuris ten prižiūrėtų vidaus tvarką, sieną tarp Lietuvos ir Rytų Prūsijos perduoti sovietiniams pasieniečiams, kuo greičiau išspręsti klausimą su Baltijos šalių vyriausybėmis, pradėti išformuoti ir nuginkluoti Baltijos šalių kariuomenes, nuginkluoti policiją, gyventojus, sukarintas organizacijas, ryžtingai pradėti sovietizuoti Baltijos šalis, Baltijos šalių teritorijoje sukurti Pabaltijo karinę apygardą ir pradėti teritoriją ruošti karo veiksmų teatrui¹²⁰. O štai Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos vadas Pavlovas birželio 21 d. pasiūlė ne tik nuginkluoti Baltijos šalių kariuomenę, bet, atlikus dar kariuomenės karininkų valymus, Estijos ir Lietuvos kariuomenę pasiųsti kariauti prieš rumunus, afganistaniečius ir japonus, o latvius visiškai nuginkluoti;

po to, kai su kariuomenėmis bus pabaigta, pareikalauti, kad vietos gyventojai per 48 val. atiduotų visus ginklus – kas neatiduos, tą sušaudyti. Jo apygarda pasiruošusi tai padaryti, tik reikia prieš 36 valandas pranešti, kada bus vykdoma nuginklavimo operacija¹²¹. Visa tai rodė, kad sovietinė vadovybė į Baltijos šalis žiūrėjo kaip į okupuotą kraštą, kurio prijungimas prie Sovietų Sąjungos – tik laiko klausimas, apie jokią Baltijos kraštų savarankiškumą nebuvo ir kalbos. Iš generolo Pavlovo pasiūlymo matyti, kad sovietai rengė karo veiksmus prieš Rumuniją, Afganistaną ir Japoniją, o maršalo Timošenkos kalba aiškiai informuoja apie Sovietų Sąjungos ruošimąsi karui prieš Vokietiją. Vis dėlto sovietai iš karto tokių radikalių veiksmų nesiėmė, sukurtų Liaudies vyriausybių rankomis Baltijos šalių kariuomenės buvo performuotos į Liaudies kariuomenes, paskui iš kariuomenės pradėti šalinti neįtikusieji karininkai. Liepos 2 d. iš kariuomenės pašalinami visi karo kapelionai,¹²² liepos 6 d. Lietuvos kariuomenė pervadinama Lietuvos liaudies kariuomene. Tą pačią dieną Lietuvos liaudies kariuomenėje įsteigta Politinė valdyba,¹²³ pirmuoju politiniu vadovu paskirtas Antanas Petrauskas – LKP CK sekretoriato narys. Bet jau liepos 12 d. Lietuvos Liaudies Kariuomenės politiniu vadovu skiriamas iš Sovietų Sąjungos atsiųstas Jonas Macijauskas, prieš tai buvęs Oriolo pėstininkų mokyklos politinio skyriaus viršininko pavaduotoju; tą pačią dieną Lietuvos liaudies kariuomenės vadu skiriamas iš Sovietų Sąjungos atsiųstas kombrigas Feliksas Baltušis-Žemaitis, iki paskyrimo į Lietuvą dėstytojavęs Frunzės karo akademijoje, Lietuvoje jam buvo suteiktas brigados generolo laipsnis. V. Vitkauskas liko Krašto apsaugos ministru. Atsiųsti vadovauti Lietuvos kariuomenei sovietiniai karininkai pačioje Sovietų Sąjungoje užėmė neaukštas pareigas, ypač tai pasakytina apie

J. Macijauską, ir tarp pačių sovietų kariškių buvo mažai kam žinomi, todėl aišku, kad jų paskyrimą Lietuvoje lėmė tik jų lietuviška kilmė. Ir jų uždavinys buvo kontroliuoti dar likusią Lietuvos kariuomenę, klusniai vykdyti visus nurodymus iš Maskvos, dar esant formaliai nepriklausomai Lietuvai pradėti sovietizuoti kariuomenę. Tačiau tai sekėsi sunkiai: sovietinės 11-osios armijos politinės valdybos viršininkas pranešė į Maskvą apie incidentą, įvykusį Lietuvos kariuomenės 9-ajame pėstininkų pulke liepos 20 ir 22 dienomis. Tada turėjo įvykti mitingai, remiantys Liaudies seimo nutarimus. Tačiau grupė karininkų ir kareivių juos nutraukė sakydami, kad „mūsų laisvė žūsta, viskas, kas lietuviška, bus sunaikinta, viešpataus rusų kalba, o Lietuvoje esanti Raudonoji armija – tai okupacija, ir jeigu mes sutiksime su seimo nutarimais, tai mes užtrauksime gėdą prieš savo brolius ir tėvus, kurie kovėsi už nepriklausomą Lietuvą [...] Belgija ir Olandija šlovingai prarado savo nepriklausomybę, o mus apmovė, mes turime turėti savo lietuvišką kariuomenę, o ne tarnauti kažkur Kaukaze ar Sibire, geriau jau žūti iš karto nei vėliau kentėti.“ Jie pareiškė, kad nenori prisijungti prie Sovietų Sąjungos¹²⁴. Tame mitinge dalyvavo atstovai iš Lietuvos komunistų partijos, CK ir Lietuvos kariuomenės politinio skyriaus. Kareiviai ir karininkai prigrasino, kad jeigu dar kartą jie pasirodys, tai bus įmesti į ežerą, ir liepė iš čia išvažiuoti, antraip su jais bus susidorota¹²⁵. Aišku, tai neliko be pasekmių – buvo suimti 8 karininkai ir 25 kareiviai, nuo pulko vadovavimo nušalintas pulko vadas ir net pulko politinis vadovas. Į pulką atsiųsta 200 patikimų, gerai ginkluotų kareivių iš kitų pulkų, kurie turėjo neleisti kilti maištui.

Liepos 13 d. Lietuvos kariuomenėje panaikinti antpečiai, skiriamieji ženklai ant apykaklių. Taip pat nuo liepos 13 d. visus

įsakymus kariuomenei šalia Kariuomenės vado, Kariuomenės štabo viršininko parašo ir Kariuomenės politinis vadovas. Taip pat tvirtinami ir junginių, dalinių, karinių įstaigų įsakymai – šalia vadų ir štabo viršininkų parašo turi būti ir dalinio politinio vadovo parašas. Faktiškai tai reiškė, kad į Lietuvos liaudies kariuomenę įvedama komisarių institucija. Politiniai vadovai-komisarijai privalėjo stebėti ir kontroliuoti dalinių vadus. Be politinio vadovo parašo negaliojo joks dalinio vado įsakymas. Ir patys sovietiniai kariškiai Lietuvoje elgėsi kaip okupantai. Štai generolas A. Jeriomenka birželio 21 d. atvykęs į Palangą ir apžiūrėdamas aerodromą įsakinėja Lietuvos aviacijos vyresniajam karininkui taip, tarsi lietuviai būtų jam pavaldūs, o sovietų kariškiams jis įsakė aerodrome laikyti kulkosvaidžių eskadroną, o jeigu lietuviai bandytų skristi, į juos šaudyti¹²⁶. Kiti sovietų karininkai reikalavė mūsų karininkų nusiplėšti antpečius¹²⁷.

Raseiniuose birželio 20 d. sovietų divizijos veterinarijos viršininkas su kitu veterinaru būdami girti užėjo į Lietuvos kariuomenės kareivines, kur apsimetė, kad inspektuoja kariuomenės dalinį, paragavo maisto, kuris jiems nepatiko, per vakarinį patikrinimą reikalavo, kad vietoj „Tautinės giesmės“ būtų giedamas „Internacionalas“ ir reikalavo, kad kitam kartui kariai išmoktų „Internacionalą“¹²⁸. Šis įvykis labai nepatiko Lietuvos kariuomenės vadovybei ir per marionetinę Lietuvos vyriausybę sovietinė karinė vadovybė buvo užklausta, kokia čia nauja tvarka įvedinėjama Lietuvos kariuomenėje, eilinį kartą pažeidžiant visus susitarimus. Buvo duotas įsakymas surasti tuos „inspektorius“, jos surado, bet ar kaip nors nubaudė – žinių nėra. Pabaltijo karinė apygarda buvo suformuota birželio 30 d. (kiek vėliau pervadinta į Pabaltijo ypatingąją karo apygardą), kai Lietuva formaliai dar buvo nepriklausoma. Tai ir

parodo, kad Lietuvos ir kitų Baltijos šalių nepriklausomybė – tik formalumas, kuris netrukus bus visiškai panaikintas.

Sovietų kariuomenei užimant Lietuvą nukentėjo nemažai ūkininkų, nes sovietinės kavalerijos dalys nuganydavo pievas, javų laukus, išmindžiodavo pūdymus. Padaugėjo avarijų su sovietinių kariškių transporto priemonėmis, per šiuos įvykius buvo sužeistų ir žuvusių žmonių, nuverstų telefonų stulpai, apgadintos kitos transporto priemonės. Dažniausia avarijų priežastis – didelis greitis, pasitaikė ir girtų vairuotojų. Buvo atvejų, kai padarę avariją sovietiniai kariškiai pabėgdavo iš įvykio vietos, be to, vis dar važinėdavo be numerių. Į avariją buvo patekęs ir A. Sniečkus. Jo vairuotoju buvo paskirtas sovietinis kareivis, iki tol vairavęs tik sunkvežimį ir tanką. Nesuvaldęs automobilio jis užvažiavo ant šaligatvio. Kai A. Sniečkus jam davė pastabą, vairuotojas A. Sniečkų iškoneivikė. Tai rodo ir sovietų požiūrį į tuometinius savo statytinius.

Dažna sovietinių kariškių savivaliavimo ir nusikaltimo priežastis buvo alkoholis. Garliavoje policininkas užėjo į restoraną, kuriame buvo ginkluotas sovietinis kareivis. Pamatęs policininką kareivis ėmė kabinėtis. Nenorėdamas konflikto su ginkluotu išgėrusiu kareiviu policininkas išėjo iš restorano ir nuėjo į savo nuovadą, bet kareivis neatlyžo, irgi nusekė į policijos nuovadą, kur grasindamas ginklu pareikalavo policininkų atiduoti ginklus. Neaišku, kuo visa tai baigtųsi, jei pro šalį nebūtų važiuavęs sunkvežimis su sovietų karininku. Sunkvežimį sustabdęs savivaldybės raštininkas pranešė apie kareivio elgesį. Karininkas nuėjo į policijos nuovadą ir išsivedė kareivį¹²⁹. Kiti du girti kareiviai šaudė Aleksandravėlės bažnytkaimyje¹³⁰

Prasidėjo sovietinių karių plėšikavimas prisidengiant kova su buržuais. Alytaus aps-

kirtyje, Daugų valsčiuje sovietiniai kariškiai, atėję į Rodžio dvarą, pasakė, kad nori suimti buržujų – dvaro savininką, jo nera dė atėmė 1000 litų ir dar įvairių daiktų už 1000 litų.¹³¹ Prasidėjo ir moterų prievartavimai¹³². Dažniausiai sovietiniai kareiviai nieko neaiškino, o paimdavo tai, kas jiems patiko, paprastai – iš dvarų, palikdami raštelius apie rekvizuotus daiktus. Rašteliai būdavo be antspaudo ir su neįskaitomu parašu. Mėgstami sovietų kariškių daiktai buvo baldai, radijo aparatai. Sovietiniai kariškiai atrasdavo ir kitų būdų pasipinigauti, pavyzdžiui, Garliavos valsčiuje po ūkius vaikščiojo kareivis ir ūkininkams pranešdavo, kad juos išveš į Sibirą, bet jie gali išsipirkti, ir taip surinkdavo iš ūkininkų pinigų.¹³³ Rimčiausias incidentas įvyko 1940 m. birželio 21 d. Radviliškyje, kai girtas politrukas G. Gončarovas pradėjo šaudyti į žmones. Ar buvo aukų, nepranešama.¹³⁴

Rugsėjo mėnesį Pabaltijo ypatingosios karo apygardos vadovybė inspektavo Kaune dislokuotą 5-ąją šaulių diviziją. Inspektavimo rezultatai vadovybės nenudžiugino – paaiškėjo, kad disciplina divizijos daliniuose labai žema, kad rugpjūčio–rugsėjo mėnesį divizijoje įvyko 40 ypatingų nutikimų, iš jų 27 perduoti teismui, tuo pačiu periodu užfiksuoti 1036 lengvi nusižengimai, kareivinėse purvina, tualetai perpildyti, maistas laikomas antisanitarinėmis sąlygomis, ginklai – purvini, dalis vadų visiškai nemoka naudotis revolveriais, eiliniai kariai blogai šaudė iš ginklų, ypač iš kulkosvaidžių, net snaiperiai tik 52% įvykdė šaudymo normatyvus, jaunesnieji vadai prastai vadovauja kariams pratybose. Todėl kovinio parengimo rezultatai buvo prasti: šaudymas – „blogai“, taktinis parengimas – „patenkinamai“, rikiuotės parengimas – „patenkinamai“, fizinis parengimas – „patenkinamai“, inžinierinis pėstininkų parengimas – „blogai“, cheminis

parengimas – „blogai“, gerą įvertinimą gavo tik minosvaidininkai¹³⁵. 11-osios armijos vadovybė rugpjūčio pabaigoje patikrino 33-osios šaulių divizijos 82-ąją šaulių pulką, kuris buvo dislokuotas prie Marijampolės. Rezultatai buvo panašūs – disciplina žema, kareivių išvaizda prasta, 50% karių aprangos visiškai susidėvėjusi, ginklai ir šaudmenys laikomi netinkamai, yra surūdijusių ginklų, vidurinė vadų grandis (jaunesnieji karininkai) silpnai orientuojasi, silpnas kovinių gretų valdymas, ypač silpnas sunkiųjų kulkosvaidžių komandų vadų paruošimas, tokia pati ir minosvaidininkų padėtis bei 45 mm patrankų tarnybose¹³⁶. Jaunesnieji vadai (seržantai) irgi paruošti silpnai¹³⁷. Kai silpnai paruošti vadai, tai ir kareivių paruošimas silpnas, bet tam pateisinti rado objektyvių priežasčių: esą armijoje labai didelis procentas kareivių iš rytinių respublikų, jie silpnai žino arba iš viso nemoka rusų kalbos¹³⁸.

Sovietams perėmus sienos su Vokietija kontrolę prasidėjo masiškas miškų kirtimas pasienio zonoje, toks pats kaip ir Lenkijos atveju. Bet tai vyko ne tik pasienyje, bet ir visoje Lietuvoje šalia dislokuotų sovietinių dalinių. Lietuvos girininkai buvo pasibaisėję, bet nieko negalėjo padaryti, todėl savo raštais užvertė Vilnių, kad valdžia imtųsi kokių nors priemonių. Plungės girininkija pranešė, kad sovietų kariuomenės daliniai niekur nesilaiko nė mažiausių miškų administracijos reikalavimų: iš miško sandėlių savavališkai išveža malkas, popiermedžius, savinasi pagamintus rąstus, malkas, kitą asortimentą, mišką kerta, kada tik užsima-
no¹³⁹. O kai girininkai nori apžiūrėti kirtimų vietas, jiems to neleidžia net ir prižiūrint sovietų karininkui. Kazlų Rūdos miškų urėdija susisiekė su sovietų kariuomenės štabu, kad būtų leista apžiūrėti kirtimo vietas ir pamatyti, kaip laikomasi susitarimo dėl miško eksploatacijos ir kirtimų. Į vietą

atvyko štabo atstovas – karininkas ir kartu nuvyko apžiūrėti kirtimų vietas, užtikrindamas, kad tai bus leista. Tačiau ne tik girininkui, bet ir sovietų karininkui kirtimų vietas apžiūrėti neleido¹⁴⁰.

Sovietų kariškiai nesidrovėjo kirsti medžių savo reikmėms net parkuose, ypač nuo jų savivaliavimo nukentėjo Palanga. Palangos plažėje jie sukapojo moterų persirengimo kabinas, nupjovė kelis alksnius parke, prie pajūrio restorano nupjovė elektros stulpą ir nutraukė elektros laidus, išsuko izoliatoriumus, taip pat laidus nutraukė nuo kiosko, arklidėse, muzikos estradoje ir kt. Pajūrio rūbinėse išneštos durys. Viloje „Švyturys“ – išlaužtos durys, iš spintų išimti veidrodžiai, išdraskyta elektros izoliacija, išnešti baldai. Dariaus ir Girėno alėjoje išlaužyti beveik visi medeliai. Sugadinta dauguma vejų, šaligatvių, kuriais važinėjo ir jojo sovietiniai kariškiai. Viloje „Jūros akis“ išimta prausykla¹⁴¹. Tų plėšimų buvo tiek daug, kad Palangos vykdomasis komitetas jų visų net neišvardijo, tik konstatavo, kad daugelyje vietų išvežti baldai, kiti įvairūs daiktai, išimtos durų rankenos, išsuktos elektros lemputės sulaužant gaubtus ir kad padaryta labai didelių nuostolių valstybės turtui¹⁴².

1941 m. pirmomis sausio dienomis Maskvoje įvyko strateginiai kariniai žaidimai, kurių metu buvo bandomi keli puolimo prieš Vokietiją variantai. Vienas iš jų – puolimas iš Lietuvos per Rytų Prūsiją. Tokie pat žaidimai buvo surengti ir Lietuvoje dislokuotuose sovietinėse daliniuose, tarp jų – ir 29-ajame teritoriniame lietuviškame šaulių korpuse. Tai vadinamieji štabų vadovavimo mokymai. Anot šių mokymų legendos, karo veiksmai prasideda, kai vokiečiai peržengia Sovietų Sąjungos sieną Lietuvos teritorijoje. Vokiečiai atstumiami iki sienos ir prasideda kariuomenės dalinių telkimas prie sienos. Nurodytos telkiamų dalinių

vietos, iš jų pradedamas puolimas į Rytų Prūsiją, nurodytos Rytų Prūsijos gyvenvietės, kurių kryptimi reikia pulti. Dalinių numeriai šifruoti¹⁴³.

Iš karto po strateginių karinių žaidimų Lietuvoje prasidėjo kariuomenės permetimas į Lietuvą. Kariuomenės skaičius buvo toks didelis, kad kai kurių miestų, kur buvo dislokuoti sovietiniai daliniai, vykdomieji komitetai pradėjo skambinti pavojaus varpais. Štai Šiaulių m. vykdomasis komitetas pranešė, kad norint aprūpinti naujus karinius dalinius gyvenamuju plotu, teks iš Šiaulių iškelti dalį miesto gyventojų¹⁴⁴. 1941 m. birželio mėn. visoje Pabaltijo ypatingojoje karo apygardoje kariškių skaičius išaugo iki 369 702 karių ir karininkų¹⁴⁵.

IŠVADOS

Per pirmąjį sovietų kariuomenės įvedimą sovietų kariškiai Lietuvoje kurį laiką buvo neutralūs, tačiau pažeidinėjo Lietuvos sieną, išgalvota dingstimi grobė paprastus mūsų piliečius ir pareigūnus, iš kurių stengėsi išgauti žinių apie Lietuvos kariuomenę. Prasidėjus Vokietijos puolimui Prancūzijoje padėtis pasikeitė ir sovietinių kariškių elgesys įžūlėjo, savo dezertyrus jie panaudojo kaip šantažo ir spaudimo priemonę Lietuvai. Lietuvos ypatingajame archyve esantys sovietiniai kariniai dokumentai rodo, kad jau iš 1940 m. birželio 3 į 4 dieną pradėta telkti sovietinė kariuomenė Lietuvos okupacijai. Aiškėja, kad jau pačiomis pirmomis birželio dienomis Lietuvos valstybės likimas buvo nulemtas. Birželio 15 d. vakare Baltarusijos teritorijoje pasirašyta nauja su-

Taip pat ten buvo 1549 tankai, 394 šarvuotos mašinos, 7019 pabūklų ir minosvaidžių, 1344 lėktuvai, 19 111 automašinių¹⁴⁶. Didžioji tų karinių pajėgų dalis buvo Lietuvos teritorijoje. Išaugo ir našta pačiai Lietuvai išlaikyti sovietinę kariuomenę, buvo įsakyma jai papildomai skirti maisto produktų¹⁴⁷. O tuo metu pačioje Lietuvoje žmonėms pradėjo trūkti maisto produktų, kaimo parduotuvėse net nebuvo galima nusipirkti duonos¹⁴⁸. Tokio maisto trūkumo Lietuvoje nebuvo nuo Pirmojo pasaulinio karo laikų, kai Lietuvą buvo okupavusi kaizerinė Vokietija. Gali būti, kad Lietuvą būtų ištikusi tokia pati bado tragedija kaip Ukrainą, Kazachstaną, bet viską pakeitė prasidėjęs Sovietų Sąjungos–Vokietijos karas.

tartis apie naujų sovietinių karinių dalinių dislokavimą įtvirtino okupaciją. Pats sovietinių dokumentų ataskaitų paketo apie Lietuvos užėmimo eigą pavadinimas „Kovinio darbo aprašymas 3-osios armijos karinių junginių ir dalinių Pabaltijo kampanijoje“ įrodo, kad tai buvo Sovietų Sąjungos karinė operacija – okupuoti Lietuvą ir kitas Baltijos šalis. Tai patvirtina pačių aukštų sovietinių karininkų pasisakymai, – kad Lietuva kapituliavo ir priėmė ultimatumą. Sovietinių kariškių nurodinėjimai, įsakymai ir draudimai Lietuvos kariškiams, sovietinių kariškių savivaliavimas nepaisant jokių Lietuvos įstatymų tik parodo, kad sovietinė kariuomenė elgėsi kaip okupacinė kariuomenė.

Nuorodos

- ¹ I. Šeinius, *Raudonasis tvanas*, Vilnius, 1990.
- ² S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, Los Andželas, 1956 m. fotografuotinis leidimas, Vilnius, 1990.
- ³ S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, Los Andželas, 1957 m. fotografuotinis leidimas, Vilnius, 1990.
- ⁴ B. Aušrotas, *Sunkių sprendimų metai*, Vilnius, 1990.
- ⁵ SSRS Liaudies deputatų suvažiavimo nutarimas apie Molotovo-Ribentropo paktą 1989 09 24, pasirašė SSRS Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas M. Gorbačiovas, prieiga prie interneto <http://doc20vek.ru/node/3261> [žiūrėta 2021 09 27, 14:10].
- ⁶ J. Matusevičius, „1940–1941 metai: armija „išvaduotoja“ Lietuvoje“, *Karo archyvas*, t. XIV, Vilnius, 1997, p. 182–195.
- ⁷ A. Anušauskas, „Lietuvos okupavimas 1940 m. birželio 15–18 d.“, *Karo archyvas*, t. XIV, Vilnius, 1997, p. 177–181.
- ⁸ M. Meltiuchov, *Упущенный шанс Сталина. Схватка за Европу*. Maskva, 2008, (toliau: M. Meltiuchov, *Упущенный шанс Сталина*).
- ⁹ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм (1939-1940). Возвращение Советского Союза на берега Балтийского моря*. Maskva, 2014, (toliau: M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*).
- ¹⁰ Описание боевой работе войсковых соединений и частей 3 армии в Прибалтийской кампании, RGVA, f. 35074, ap. 1, b. 43.
- ¹¹ Pranešimas apie sovietinių laivų vizitą Klaipėdoje (be datos), plk. ltn. P. Kirlys, LCVA f. 929, ap. 2, b. 40, l. 103.
- ¹² Ten pat, l. 103,104.
- ¹³ Ten pat, l. 107,108.
- ¹⁴ Padėkos laiškas, 1929 11 13, Baltijos jūrų pajėgų eskadrinių minininkų brigados vadas Makarovas, LCVA f. 929, ap. 2, b. 40, l. 123.
- ¹⁵ Komisarų V. I. Kalinino vizitinė kortelė ir raportas Generalinio štabo valdybos viršininkui, 1929 12 17, einantis II skyriaus viršininko pareigas, majoras (parašas neįskaitomas), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 40, l. 114, 127, 128.
- ¹⁶ Pranešimas apie perskridimą „Kaunas-Maskva“ ir atgal (be datos), inž. mjr. A. Gustaitis, LCVA, f. 929, ap. 2, b. 40, l. 145–149.
- ¹⁷ Karo Sanitarijos viršininko pranešimas Informacijos skyriaus viršininkui, 1933 09 28 (parašas neįskaitomas), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 120, l. 25.
- ¹⁸ Atsakymas į sovietinio karo atašė prašymą suteikti žinias apie Lietuvos kariuomenę (rusų k, be datos ir parašo), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 120, l. 7–14.
- ¹⁹ Kariuomenės štabo II skyriaus žinių santrauka. Žinios apie Vokietiją. 1936 09 18 (be parašo), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1039, l. 218–225.
- ²⁰ Ten pat, l. 223, 224.
- ²¹ Kariuomenės štabo II skyriaus slaptų žinių santrauka Nr. 8, 1939 09 20 (be parašo), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1069, l. 9.
- ²² Telefonograma, 1939 09 21 d., LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1083, l. 79.
- ²³ I KP baro žinių santrauka, gen. št. plk. Kraunaitis 1939 09 27, LCVA, f. 509, ap. 1, b. 462, l. 162.
- ²⁴ KP baro žinių santrauka. Iš Gjedrojtzi baro telefonu pranešta 1939 09 28 gen. št. plk. Kraunaitis, LCVA, f. 509, ap. 1, b. 462, l. 168.
- ²⁵ Kariuomenės štabo II skyriaus žinių santrauka Nr. 21, 1939 10 03 (be parašo), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1069, l. 23.
- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ Kariuomenės štabo II skyriaus žinių santrauka Nr. 23, 1939 10 05 (be parašo), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1069, l. 25.
- ²⁸ Ten pat.
- ²⁹ Kariuomenės štabo II skyriaus žinių santrauka Nr. 27, 1939 10 10 (be parašo), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1069, l. 29.
- ³⁰ Ten pat.
- ³¹ Ten pat.
- ³² I. Šeinius, *Raudonasis tvanas*, p. 17.
- ³³ Kariuomenės štabo II skyriaus žinių santrauka Nr. 29, 1939 10 19 (be parašo), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1069, l. 31.
- ³⁴ Kariuomenės štabo II skyriaus žinių santrauka Nr. 29, 1939 10 19 (be parašo), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1069, l. 31.
- ³⁵ SSRS Darbininkų ir valstiečių raudonosios armijos vadovybės ir Lietuvos vyriausybės atstovų susitarimas dėl SSRS kariuomenės išdėstymo Lietuvos Respublikos teritorijoje, 1939 10 28, LCVA, f. 510, ap. 1, b. 381, l. 50.
- ³⁶ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 118.
- ³⁷ Ten pat, p. 84.
- ³⁸ Ten pat, p. 84.
- ³⁹ M. Meltiuchov, *Упущенный шанс Сталина*, p. 137–138.
- ⁴⁰ Priedangai vykdyti direktyva „V“, 1940 03 21, II divizijos vadas, divizijos gen. E. Adamkevičius, LCVA, f. 510, ap. 1, b. 452, l. 68.
- ⁴¹ Kariuomenės štabo I skyrius, operacijų

planą liečiąs susirašinėjimas. Mūsų kariuomenės veikimas (be datos ir parašo), LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1152, l. 11.

⁴² Ten pat, l. 12.

⁴³ Нуораšас. „Заявка о количестве разного военного имущества на основании 3 ст. Договора между СССР и Литовской республики от 10 октября 1939 года», 1940 01 27 (parašas neįskaitomas), LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1087, l. 2,3.

⁴⁴ M. Meltiuchov, Прибалтийский плацдарм, p. 117.

⁴⁵ Vilniaus rinktinės štabo II skyriaus žinių santrauka, 1939 12 02, pasirašė II sk. viršininkas, gen. štabo mjr. Milius, LCVA, f. 513, ap. 1, b. 365, l. 79.

⁴⁶ Vilniaus rinktinės štabo telefonograma, 1939 11 03, pasirašė gen. št. plk. ltn. Špokevičius, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 10.

⁴⁷ M. Meltiuchov, Прибалтийский плацдарм, c. 232.

⁴⁸ Policijos departamento pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministerijai, 1940 03 06, departamento direktorius (parašas neįskaitomas), LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 150.

⁴⁹ Zarasų apskrities viršininko pareigas einančio B. Svylo telefonograma Nr. 1425 Policijos departamentui, 1940 03 15, pasirašė: L. e. Zarasų apskrities v-ko p. B. Svylas, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 167.

⁵⁰ KAM atstovo santykiams su SSRS kariuomene Lietuvoje palaikyti div. generolo Reklaičio pranešimas URM Politikos departamento direktoriui Turauskui, 1940 03 20, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 184.

⁵¹ Policijos departamento direktoriaus pranešimas Užsienio reikalų ministerijai, pasirašė departamento direktorius K. Svilas, 1940 03 26, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 187.

⁵² Policijos departamento direktoriaus pranešimas Užsienio reikalų ministerijai, pasirašė departamento direktorius K. Svilas, 1940 04 14, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 217.

⁵³ Alytaus apskrities viršininko pranešimas Policijos departamentui, pasirašė Alytaus apskrities viršininkas Kalendra, 1940 04 26 (nuorašas), LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 250, 250 a. p.

⁵⁴ Ten pat, l. 250 a. p.

⁵⁵ I. Šeinius, p. 38.

⁵⁶ Seinų apskrities viršininko pranešimas Policijos departamento direktoriui, pasirašė apskrities viršininkas J. Merkys, 1940 04 26 (nuorašas), LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 252.

⁵⁷ Trakų apskrities viršininko pranešimas Po-

licijos departamentui, pasirašė apskrities viršininkas (parašas neįskaitomas), 1940 04 27. Vinčienės Stefanijos kvota, pasirašė Sopenas (taip dokumente) Vilhelmas, be datos, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 254, 268 a. p., 269.

⁵⁸ Telefonograma Nr. 1 Pasiienio policijos Alytaus baro viršininkui nuo Alytaus baro 7-ojo rajono viršininko, pasirašė 7-ojo rajono viršininkas Šinkus (nuorašas), 1940 04 25, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 260.

⁵⁹ Kariuomenės štabo II skyriaus pranešimas Užsienio reikalų ministerijai, pasirašė Gen. št. Pulkininkas II-jo skyriaus viršininkas K. Dulksnys, 1940 05 09, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 281.

⁶⁰ Vilniaus miesto apskrities viršininko raštas Policijos departamento direktoriui, pasirašė miesto ir apskrities viršininkas (parašas neįskaitomas), 1940 05 17, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 291.

⁶¹ Ypatingojo skyriaus atstovų pranešimų santrauką Nr.14 (be parašo), 1940 06 06, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 329.

⁶² Ten pat, l. 331, 332.

⁶³ Lietuvos URM pavedimas Lietuvos pasiuntiniui Maskvoje Natkevičiui, pasirašė įgaliotas ministras, Politikos departamento direktorius (parašas neįskaitomas), 1940 05 01, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 257.

⁶⁴ Dr. P. Mačiulio „Pro memoria“ (be parašo), 1940 05 29, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 313.

⁶⁵ Geležinkelių policijos viršininko raportas Policijos departamento direktoriui, pasirašė Geležinkelių policijos viršininkas (parašas neįskaitomas), 1940 06 02, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 320.

⁶⁶ Lietuvos komunistų partijos atsišaukimas, pasirašė Lietuvos komunistų partijos Centro komitetas, 1940 05 31, LCVA, f. 378, ap. 1, b. 3, l. 340.

⁶⁷ M. Meltiuchov, Упущенный шанс Сталина, c. 144.

⁶⁸ Ten pat, p. 144.

⁶⁹ Alytaus apskrities viršininko pranešimas VRM Policijos departamentui, pasirašė apskrities viršininkas (parašas neįskaitomas), 1940 06 14, LCVA, f. 384, ap. 4, b. 20, l. 7.

⁷⁰ M. Meltiuchov, Прибалтийский плацдарм, c. 283.

⁷¹ Ten pat, p. 283.

⁷² Ten pat, p. 283.

⁷³ Ten pat, p. 283, 284.

⁷⁴ Ten pat, p. 284.

⁷⁵ Ten pat, p. 284.

⁷⁶ Ten pat, p. 283.

⁷⁷ Medininkų pereinamojo punkto viršininko B. Pakalniškio pranešimas Kenos muitinei, 1940 05 14, LCVA, f. 384, ap. 4, b. 20, l. 74.

⁷⁸ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 284.

⁷⁹ Ten pat, p. 285.

⁸⁰ Ten pat, p. 286.

⁸¹ Ten pat, p. 287.

⁸² Alytaus apskrities viršininko pranešimas VRM Policijos departamentui, pasirašė apskrities viršininkas (parašas neįskaitomas), 1940 06 14, LCVA, f. 384, ap. 4, b. 20, l. 7.

⁸³ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 291, 292.

⁸⁴ Ataskaita apie 3-osios armijos autošarvuotųjų-tankų kariuomenės skyriaus darbą, pasirašė 3-osios armijos autošarvuotųjų-tankų kariuomenės viršininkas pulkininkas Ivaninas, 1940 07 18, RGVA, f. 35074, ap. 1, b. 43, l. 38.

⁸⁵ NKVD Pasienio kariuomenės vyriausiosios valdybos pranešimas NKVD sekretoriato 2-ojo skyriaus viršininkui, pasirašė SSRS NKVD pasienio kariuomenės viršininko pavaduotojas divizijos komisaras Mironenko, 1939 06 07, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 25966, priedas prie bylos, l. 58.

⁸⁶ SSRS VRM ministro pavaduotojo generolo leitenanto Obričnikovo sprendimas dėl LSSR VRM ministro generolo majoro J. Bartašiūno, pasirašė SSRS VRM 1 sk. kriminalinės paieškos vyr. operatyvinis įgaliotinis mjr. Gordejevas, SSRS VRM 1 sk. kriminalinės paieškos viršininko pavaduotojas pplk. Gvardeicevas, SSRS VRM Kadro valdybos viršininko padėjėjas plk. Smirnovas, SSRS VRM Kadro valdybos viršininko pavaduotojas plk. Maškovas, 1947 04 28, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 25966, l. 24.

⁸⁷ Atsakymas J. Bartašiūnui, pasirašė SSRS NKVD pasienio kariuomenės viršininko pav. personalui gen. mjr. Baidenovas, 1940 09 04, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 25966, priedas prie bylos, l. 55.

⁸⁸ Sovietų 11-osios armijos birželio 9 ir 10 d. žvalgybos suvestinė apie padėtį Lietuvos pasienyje, pasirašė 11-tosios armijos štabo viršininkas gen. mjr. V. Klimovskichas, štabo karinis komisaras, bataliono komisaras Šikita, 4-ojo skyriaus viršininkas plk. Smoliakovas, 1940 06 09, 10, RGVA, f. 35079, ap. 1, b. 17, l. 234, 253.

⁸⁹ Pro memoria. Div. gen. Rėklaičio pokalbis su gen. Loktionovu, 1940 06 13, 14(?), LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2259, l. 53.

⁹⁰ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 376.

⁹¹ Ten pat, p. 352–354.

⁹² Ten pat, p. 243.

⁹³ Ten pat, p. 307.

⁹⁴ Ten pat, p. 307–322

⁹⁵ A. Jeriomenkos dienoraštis, in: <https://www.prozhito.org/notes?date=%221940-01-01%22&diaries=%5B144%5D> [žiūrėta 2021 09 17, 11:16].

⁹⁶ M. Meltiuchov, *Упущенный шанс Сталина*, c. 147, 148.

⁹⁷ Ten pat, p. 148.

⁹⁸ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 353–355.

⁹⁹ Ten pat, p. 355, 356.

¹⁰⁰ *Краткий русско-литовский военный разговорник*, Maskva, 1940 m., toliau – *Разговорник*.

¹⁰¹ Ten pat, p. 35–40.

¹⁰² Ten pat, p. 44.

¹⁰³ Ten pat, p. 79.

¹⁰⁴ Ten pat, p. 91–93.

¹⁰⁵ <https://www.prozhito.org/notes?date=%221940-01-01%22&diaries=%5B144%5D>, [žiūrėta 2021 09 17, 14:16].

¹⁰⁶ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 397.

¹⁰⁷ Šifrotelegrama, 1940 06 15, pasirašė Turauskas, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2258, l. 2.

¹⁰⁸ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 398, 410.

¹⁰⁹ M. Meltiuchov, *Упущенный шанс Сталина*, c. 152

¹¹⁰ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 409, 410.

¹¹¹ 2-osios lengvosios tankų brigados veiksmų aprašymas birželio 15–20 d. Lietuvos ir Latvijos teritorijoje. 2 ALTBr. Vadas gen. mjr. Kurkinas (Куркин), 2 ALTBr. Karinis komisaras pulko komisaras Siomovas (Семов), 2ALTBr. štabo viršininkas pulkininkas Studniovas (Студнев), 1940 07 05, RGVA, f. 35074, ap. 1, b. 43, l. 2.

¹¹² Ten pat, l. 3.

¹¹³ Ten pat, l. 9.

¹¹⁴ I Kauno šaulių rinktinės vado pranešimas Ūpatingajam skyriui santykiams su SSRS, 1940 06 18, plk. J. Bobelis, LCVA, f. 384, ap. 4, b. 20, l. 8.

¹¹⁵ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 412, 413.

¹¹⁶ „Прибытие частей Красной Армии в Литву“, *Pravda*, Nr. 167, 1940 06 17.

¹¹⁷ A. Jeriomenkos dienoraštis, in: <https://www.prozhito.org/notes?date=%221940-01-01>

01%22&diaries=%5B144%5D [žiūrėta 2021 09 17, 13:59].

¹¹⁸ Ten pat, [žiūrėta 14:11].

¹¹⁹ I. Šeinius, p. 74.

¹²⁰ M. Meltiuchov, *Упущенный шанс Сталина*, p. 153, 154.

¹²¹ Ten pat, p. 154.

¹²² Įsakymas kariuomenei Nr. 74, 1940 07 02, div. gen. Vitkauskas.

¹²³ Įsakymas kariuomenei Nr. 81, 1940 06 06, div. gen. Vitkauskas, Liaudies Kariuomenės Politinis Vadovas Petrauskas.

¹²⁴ M. Meltiuchov, *Прибалтийский плацдарм*, c. 551, 552.

¹²⁵ Ten pat, p. 552.

¹²⁶ A. Jeriomenkos dienoraštis, in: <https://www.prozhito.org/notes?date=%221940-01-01%22&diaries=%5B144%5D> [žiūrėta 2021 09 21, 09:52].

¹²⁷ Ryšių karininko prie SSRS kariuomenės Zarusuose Rugio raportas Ypatingojo skyriaus viršininkui, 1940 06 30, LCVA, f. 384, ap. 4, b. 20, l. 53.

¹²⁸ A. Jeriomenkos dienoraštis, in: <https://www.prozhito.org/notes?date=%221940-01-01%22&diaries=%5B144%5D> [žiūrėta 2021 09 21, 11:51].

¹²⁹ Kauno apskrities policijos Garliavos nuovados viršininko pranešimas Kauno apskrities policijos vadui, 1940 06 17 (parašas neįskaitomas), LCVA, f. 384, ap. 4, b. 20, l. 35.

¹³⁰ Rokiškio apskrities policijos Obelių nuovados viršininko raportas Rokiškio apskrities policijos vadui, 1940 06 18, pasirašė nuovados viršininkas (parašas neįskaitomas), LCVA, f. 384, ap. 4, b. 20, l. 41 a. p.

¹³¹ Alytaus apskrities viršininko telefonograma Nr. 50 Ypatingajam skyriui, 1940 06 19, pasirašė Kalendra, LCVA, f. 384, ap. 4, b. 20, l. 21.

¹³² Kvotos, kurią vykdė Telšių kriminalinės policijos viršininkas, suvestinė (be datos), pasirašė generalinio štabo plk. Ypatingojo skyriaus viršininkas Kiršinas, LCVA, f. 384, ap. 4, b. 20, l. 115–117.

¹³³ Politinio pobūdžio įvykių santraukos ir Kauno m. milicijos budėtojų pranešimai, 1940 08 05 (be parašo), LCVA, f. 130, ap. 1, b. 3, l. 125.

¹³⁴ Įsakymas Pabaltijo ypatingosios karinės apygardos kariuomenei Nr. 0244, 1940 11 26, pasirašė štabo viršininkas gen. ltn. Klenov, karinės tarybos narys, korpuso komisaras Susaikovas, RGVA, f. 37848, ap. 1, b. 15, l. 50.

¹³⁵ Patikrinimo aktas, pasirašė komisijos pirmininkas PabyKA vado pavaduotojas gen. ltn. Lvovas ir dar 8 komisijos nariai, 1940 09 20, RGVA, f. 35079, ap. 1, b. 20 l. 38–44.

¹³⁶ Pranešimas apie kovinio parengimo, disiplinarynos ir materialinės-ūkinės padėties patikrinimo rezultatus 8 šp 33 Šaulių divizijoje, pasirašė 11-osios armijos štabo 4-ojo skyriaus viršininko padėjėjas mjr. Lavrovas, 11-osios armijos štabo op. skyriaus vyresnysis adjutantas vyr. ltn. Pasiukovas, 1940 09 01, RGVA, f. 35079, ap. 1, b. 20 l. 76–82.

¹³⁷ Ten pat, l. 82.

¹³⁸ Ten pat, l. 83.

¹³⁹ Plungės miškų urėdijos pranešimas Miškų valdybai (nuorašas), 1940 12 13, parašas – miškų urėdas, LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 560, l. 35.

¹⁴⁰ Kazlų Rūdos urėdijos raštas Miškų valdybos viršininkui (nuorašas), 1940 12 06, LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 560, l. 11.

¹⁴¹ Palangos miesto Vykdomojo komiteto protokolas Nr. 1 (nuorašas), 1941 02 24, pasirašė A. Balsys, LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 258, l. 9.

¹⁴² Ten pat, l. 9.

¹⁴³ Priedas Nr. 1, 18-osios šaulių divizijos vado sprendimas žygiui, 1941 01 14 (be parašo), LCVA, f. R-222, ap. 2, b. 1, l. 58, 58 a. p.

¹⁴⁴ Šiaulių miesto vykdomojo komiteto raštas Nr. 51 sl. LSSR Liaudies komisarų tarybai, 1941 04 10, LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 535, l. 27.

¹⁴⁵ M. Meltiuchov, *Упущенный шанс Сталина*, c. 155.

¹⁴⁶ Ten pat, p. 155.

¹⁴⁷ Sovietų Sąjungos Liaudies komisarų tarybos pranešimas Nr. SO 5586 Lietuvos Liaudies komisarų tarybai, 1941 05 04, pasirašė N. Voznesenskis, LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 514, l. 76.

¹⁴⁸ Telšių apskrities Vykdomojo komiteto raštas Nr. 111/sl., 1941 05 21, pasirašė Vykdomojo komiteto pirmininkas D. Rocius, LCVA, f. R-754, ap. 3, b. 535, l. 46, 46a. p.

Gauta 2021 11 15
Lietuvos gyventojų genocido
ir rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Gintautas Miknevičius

SOVIET ARMED FORCES IN LITHUANIA IN 1939–1941

Summary

During the first period of bringing the Soviet armed forces into the country, Soviet officers remained neutral in Lithuania for some time, however, they violated the Lithuanian border on the frontier, kidnapped our ordinary citizens and officials under the false pretext and tried to obtain information about the Lithuanian Armed Forces from them. After Germany had launched an attack on France, the situation changed and the behaviour of the Soviet military officers became more impudent; they used their deserters as a means of blackmail and pressure on Lithuania. Soviet military documents stored in the Lithuanian Special Archives show that it was on the third and the fourth of June, 1940 that the Soviet armed forces were started to be concentrated to occupy Lithuania. It becomes clear that the fate of the Lithuanian State was decided during the first

days of June already. In the evening of 15 June, in the territory of Belarus, a new agreement signed on the deployment of the new Soviet military divisions established the occupation. The title of the reporting package of the Soviet documents *Description of Combat Work of 3 Military Units and Divisions of the Armed Forces in the Baltics Campaign* proves that this was a military operation of the Soviet Union – to occupy Lithuania and other Baltic countries. Utterances and statements of high-ranking Soviet officers claiming that Lithuania surrendered and accepted the ultimatum also confirm that. Instructions, prohibitions and orders issued by the Soviet military officers to the military of Lithuania, self-will and abuse of Soviet military disregarding all laws of Lithuania clearly show that the Soviet armed forces behaved as an occupying army.